

ALMANYA ENTEGRASYON POLİTİKASI VE HAMBURG ÖRNEĞİ



T.C. BAŞBAKANLIK
YURTDIŞI TÜRKLER
VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

Hazırlayan

İsmail DEMİRYÜREK

Uzmanlık Tezi

KASIM 2012

ANKARA

ALMANYA ENTEGRASYON POLİTİKASI
VE HAMBURG ÖRNEĞİ

T.C.

Başbakanlık

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

Uzmanlık Tezi

İsmail DEMİRYÜREK

Tez Yöneticisi:

Prof. Dr. Mustafa GENCER

Kasım 2012

ANKARA

İsmail DEMİRYÜREK tarafından hazırlanan ALMANYA ENTEGRASYON
POLİTİKASI VE HAMBURG ÖRNEĞİ adlı bu tezin uzmanlık tezi olarak uygun
olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mustafa GENCER

Tez Yöneticisi

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

İsmail DEMİRYÜREK

ÖZET

ALMANYA ENTEGRASYON POLİTİKASI VE HAMBURG ÖRNEĞİ

DEMİRYÜREK, İsmail

T.C BAŞBAKANLIK

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

Uzmanlık Tezi

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Mustafa GENCER

Göç, nedeninden bağımsız olarak, hem göçmen hem de göç alan toplum açısından çok önemli sosyo-kültürel sonuçlar doğurmaktadır. Türk kökenli göçmenlerin misafirlikten vatandaşlığa uzanan sürecini anlayabilmek için, yaşadıkları ülkelerdeki toplumsal hayattaki yerinin tartışılması gerekmektedir. Bu çerçevede, Türk kökenli göçmenlerin Almanya'nın sosyal ve siyasal hayatına katılım durumuna ilişkin sorular tartışmanın merkezinde yer almaktadır.

Bu çalışmada konu Almanya ve özelinde Hamburg bağlamında ele alınacaktır. İşgücü göçü ile başlayan, aile birleşimi ve aile oluşumu ile devam eden süreçte, Türk toplumunun özellikle 50 yıllık göç serüveni ve göç yasası ile artan entegrasyon tartışmaları neticesinde karşı karşıya oldukları sorunlar ve sorunlar ilişkin çözüm önerileri tartışılacaktır. Bu bağlamda çalışmada, göç ile ilgili kavramsal çerçeve, yurtdışına ve Almanya'ya gerçekleşen Türk işçi göçü, Almanya'da yaşayan Türklerin sosyo-demografik yapısı, Hamburg örneği ve Hamburg eyaleti cemaatler arasında yapılan Devlet sözleşmesi tartışmanın merkezinde yer alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Almanya, Göç, Uyum, Türk İşçi Göçü, Almanya'daki Türkler,

Babama..

TEŞEKKÜR

Bu tezi hazırladığım süreçte bana akademik bilgi birikimiyle yardımlarını ve yol göstericiliğini esirgemeyen tez danışmanı hocam Sayın Prof. Dr. Mustafa GENCER'e, destek ve yardımlarından dolayı mesai arkadaşlarım Şuayıp TURHAN, Hüseyin GÜNDOĞAR, Muhammet Zeki ÇELİK, Burhan BAŞOĞLU Muhammed BERDİBEK'e teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM TEZİN KONUSU, KAPSAMI, YÖNTEMİ	4
1.1 Tezin Konusu	4
1.2 Tezin Amacı	5
1.3 Tezin Yöntemi	6
2. BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
2.1 Göç	7
2.2 Göçmenlik ve Göçmenlerle İlgili Kavramlar	11
2.2.1 Asimilasyon	11
2.2.2 Entegrasyon.....	13
2.2.3 Çokkültürlülük	19
3. BÖLÜM ALMANYA'YA GÖÇÜN TARİHSEL ÇERÇEVESİ	21
3.1 İlk Türk Göçleri: İşçi Göçleri	21
3.1.1 Türk Nüfus	36
4. BÖLÜM ALMANYA ENTEGRASYON POLİTİKASI.....	38
4.1 Almanya'nın Uyguladığı Göç ve Göçmen Politikaları	38
4.2 Göç Yasası ve Yeni Dönem	41
4.3 Entegrasyon Politikalarındaki Enstrümanlar	44
5. BÖLÜM ENTEGRASYON POLİTİKALARINDA HAMBURG ÖRNEĞİ	47
5.1 Hansestadt Hamburg'un Tarihsel Gelişimi	47
5.2 Hamburg Demografik Veriler	48
5.2.1 Hamburg Genel Nüfus.....	48
5.2.2 Hamburg'da Yaşayan Göçmen Kökenli Nüfus	49
5.2.3 Hamburg'da Yaşayan Türk Nüfus	54
5.2.4 Hamburg'da Siyasi Yapı	55

5.2.5	Hamburg’ta Hoşgeldin Kültürü ve Welcome Center	56
5.3	Hamburg Eyaleti ve Dini Cemaatlerin Devlet Antlaşması.....	57
5.3.1	Almanya’da Genel Durum	57
5.4	Hamburg Eyaleti ile Cemaatler arasında yapılan antlaşma	71
5.5	Hamburg’un Türk Öncüleri.....	75
6.	BÖLÜM: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	79
	KAYNAKÇA	83

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın değişik ülkelerine işgücü açığını karşılamak üzere “misafir işçi” olarak göç eden Türkler, gittikleri bu ülkelerde kalıcı olmuşlardır.

İşçi göçüyle başlayan, aile birleşimi ve aile oluşumu ile devam eden Türkiye'den göçün yoğun olarak yaşandığı Avrupa ülkelerinden biri de Almanya'dır.

Türkiye-Almanya arasındaki ilişkiler, 1961 yılında imzalanan işgücü anlaşması sonrasında yeni bir boyut kazanmış ve bugün farklı zeminlerde sürdürülmektedir. Almanya'da yaşayan Türkler, Almanya ekonomisine çalışarak ya da kendi iş sektörünü yaratarak güç katmakta, toplumsal hayatın bütün alanlarında farklı kuşaklarıyla var olmaya ve geleceklerini burada aramaya devam etmektedirler. Yurtdışında bulunan Türklerin yoğun olarak bulunduğu önde gelen ülkelerden biri olan Almanya'da Türklerin toplumsal hayata katılımı özel bir durum arz etmektedir. Yarım yüzyıllık deneyimlerine rağmen, Almanya'da yaşayan Türklerin günümüzde en önemli sorunlarından biri hala bitmek bilmeyen uyum tartışmalarının merkezinde yer almalarıdır. İlk önce yabancı işçi daha sonra misafir işçi ve günümüzde artık göçmen kökenli almanlar olarak sürekli öteki olarak konumlandırılan ve bunun sonucu olarak toplumsal hayata katılım konusunda, bir dirençle karşılaşan bir toplum hüviyetini almıştır. Bu çalışmada, Türklerin bu tartışmalar odağında sisteme katılım konusunda karşılaştıkları zorluklar ve nedenleri araştırılmış çözüm önerileri sunulmuştur. Bu çerçevede topluma katılımda fırsat eşitliğinin sağlanması, entegrasyona alternatif bir düşünce anlayışının ortaya çıkması ve özellikle Hamburg

örneğinden yola çıkarak, liberal politikaların toplumsal hayata katılım konusunda büyük önem taşıdığı ortaya çıkmaktadır. Küreselleşen dünyada birbirini tanıyan her iki kültüre ve dile hâkim bir toplum Türkiye-Almanya ilişkilerine olumlu katkı sağlayacaktır.

Almanya’da yaşayan Türklerin Alman toplumsal hayatındaki yerini konu alan bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümde göç, uluslar arası göç, göçmen ağları, entegrasyon (uyum), çokkültürlülük, asimilasyon, tanıma katılımcılık kavramlarına ilişkin tartışmalar ve kabul edilen tanımlar ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye’den yurtdışına işçi göçü, Almanya tarihinde göç süreci ve Türkiye’den Almanya’ya göç, Almanya’nın nüfus yapısı, yabancıların bu nüfus içerisindeki oranları, Almanya’da yaşayan Türklerin durumuna açıklık getirebilmek için öncelikle üzerinde durulmuş ve Almanya’da kalıcı hale gelen Türk toplumu ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde Almanya’nın uyguladığı Göç ve göçmen politikaları ve bu bağlamda entegrasyon politikasında kullandığı enstrümanlar ele alınmış ve tartışılmıştır. Yeni göç yasası ile gelen sorunlar, incelenmiştir. İncelemeye dayanak teşkil edecek istatistikler ve rakamlar bu bölümde ele alınmaktadır.

Beşinci bölümde ise Hamburg eyaleti örneği ele alınmış. Göç ve göçmenlere yönelik daha liberal bir politika izleyen eyaletin farklı uygulamaları, son dönemde cemaatlerle yapılan devlet sözleşmesi ve bu sözleşme neticesinde ortaya çıkan yeni durum ve diğer eyaletlerle örnek teşkil etmesi açısından önem arz etmektedir. Bu

bölümde incelemeye dayanak teşkil edecek istatistikler ve rakamlar Hamburg istatistik dairesinden alınmıştır. Aynı zamanda incelemenin sonucunda çözüm önerileri de ortaya atılmıştır.

1. BÖLÜM

TEZİN KONUSU, KAPSAMI, YÖNTEMİ

1.1 Tezin Konusu

Göç olgusunda karmaşık nedensellikler tarih boyunca söz konusu olmuştur. Fakat nedeni ne olursa olsun ekonomik sonuçlarının yanı sıra göç, hem göçmenler hem de göç alan toplum açısından çok önemli sosyo-kültürel sonuçlar doğurmaktadır.

Türkiye’den Federal Almanya’ya göç 1961 yılında bu ülkeyle imzalanan İş Gücü Alımı Anlaşması’yla başlamıştır. Aslında Türk tarihine bakıldığında göçün bu tarihin en belirgin özelliklerinden biri olduğu görülmektedir. Türklerin göçlerle Anadolu’ya gelmeleri bir yana, özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde ve Cumhuriyet tarihinde Türk toplumu sürekli göç olgusu ile iç içe yaşamıştır. Çoğunlukla yaşanan göçler kalıcı olmuştur. Özellikle Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra yurtdışına göç eden Türkler, göç ettikleri yerlerde kalıcı bir niteliğe bürünmüşlerdir. 1960’larda başlayan Türkiye’den yurt dışına işçi göçü ise ilk yıllarda yavaş olarak ilerlediyse de, 1963 yılında Türkiye ve o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında imzalanan Ortaklık Anlaşması’ndan itibaren ivme kazanmıştır.

Ekonomik nedenlerle Almanya’ya 1960’lı yıllarda işçi göçü ile başlayan Türkiye’den göç, işçi alımlarının durdurulması sonrasında da aile birleşimi ve aile kurma (evlilik) kanalıyla devam etmiştir. Gerek Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı gerek Federal Almanya İstatistik Dairesinin verilerine göre, Almanya’da

yaşamakta olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Alman vatandaşlığına geçmiş olanlarla beraber sayıları üç milyon civarındadır. Almanya yurtdışında bulunan Türklerin en çok bulunduğu ülke konumundadır. Almanya’da özellikle ailelerin birleşmesi sonrası ve Almanya doğumlu çocukların sayısının yükselmesiyle, uyum konuları kuşaklar arası farklılıklar özel bir durum arz etmiştir.

Bu bağlamda tezin konusu, Almanya’da yaşayan Türklerin toplum içindeki yeri ve özel bir inceleme konusu olarak Hamburg eyaletinin göçmen politikaları ve göçmen toplum üzerindeki etkileri ile ilgilidir. Bu çalışmada; göç konusu ile ilgili temel kavramlar, yurtdışına ve Almanya’ya gerçekleşen Türk işçi göçü, Almanya’da yaşayan Türklerin sosyo-demografik yapısı, Hamburg göçmen politikası, özellikle son dönemde Hamburg’da bulunan Dini Cemaatlerle yapılan Devlet Antlaşması ve etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda tezin konusu, Almanya’da ve özellikle Hamburg örneğinden hareketle Türklerin Alman toplum içindeki yeri ile ilgilidir. Bu çalışmada; göç konusu ile ilgili temel kavramlar, yurtdışına ve Almanya ya gerçekleşen Türk işçi göçü, Almanya’da ve özellikle Hamburg’da yaşayan Türklerin sosyo-demografik yapısı, Almanya entegrasyon politikalarının yanı sıra liberal bir eyalet olan Hamburg’un göçmen politika sistemi, özellikle son dönemde Hamburg’da bulunan dini cemaatlerle yapılan Devlet antlaşması incelenmeye çalışılmıştır.

1.2 Tezin Amacı

Bu çalışma Almanya’ya göç eden Türklerin, özellikle daha liberal bir yapıda olan Hamburg eyaleti uygulamaları örneğinden yola çıkarak Almanya toplumundaki yerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Diğer bir amaç ise, Almanya’ya Türk işçi

göçü ve bu göç sonrası oluşan Almanya'daki Türklerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı ile ilgili verileri, edebiyat taraması çerçevesinde değerlendirmektedir.

Türkiye'den Almanya'ya gerçekleşen göç süreci sonrası Almanya'da yaşayan Türklerin sosyo-ekonomik durumunun nasıl olduğu, Hamburg örneğinden yola çıkarak, uyum ve katılımın ve göç yasası ile gelen yeni durumun Türk toplumunun Alman sistemindeki yerinin ne olduğu ve karşılaşılan sorunların nedenleri ve sonuçlarının ne olduğu araştırma boyunca cevap aranan temel sorulardır.

Avrupa'nın çeşitli ülkelerine 1960'lı yıllarla birlikte göç eden yurtdışındaki Türklerle ilgili olarak, özellikle Almanya başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde araştırma yapılmıştır. Literatür taraması sırasında, bugün yurtdışındaki Türklerin yarıya yakınının yaşadığı Almanya ile ilgili birçok araştırma varken eyaletler düzeyinde bu nitelikte çalışmaların sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Bu temel problemten hareketle bu çalışma, Hamburg eyaleti uyum politikası ve orada yaşayan Türklerin durumu ile ilgili çalışmalar yapacak araştırmacılara ve uzmanlara katkı sağlaması açısından önem taşımaktadır.

1.3 Tezin Yöntemi

Bu çalışmada kullanılan veriler konu ile ilgili yapılan literatür taraması ile rapor ve resmi istatistiki bilgilerin incelenmesi ile oluşturulmuştur. Almanya'da yaşayan Türklerin durumu ile ilgili söz konusu bu veriler; çeşitli makale, kitap, tez, basılı yayın ve muhtelif gazete haberlerinden oluşturulan kapsamlı bir literatür taraması, belli bir dönem Almanya'da bulunan yazarın gözlemlerinin birlikte değerlendirilmesi sonucu, araştırmanın amacına uygun olarak sınıflandırılmış ve raporlaştırılmıştır.

2. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Göç

İnsanların tek tek ya da topluluklar hâlinde, yaşadıkları yerleri, uzun ve kalıcı olarak değiştirmektedir. Göçler, politik, ekonomik, toplumsal, coğrafi, dinsel vb. olmak üzere birçok nedenden dolayı gerçekleşmektedir (Abadan-Unat, 2006). Eski dönemlerde, insan toplulukları kuraklık, toprakların verimsizliği, sert iklim gibi doğa koşullarına karşı güçsüzlüklerinden dolayı göç etmek durumunda kalırlardı. Ancak, günümüzde göç nedenleri hem çoğalmış hem de farklılaşmıştır.

Göç kavramı salt mekânsal değişimin ötesinde; ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve bireysel yönleri olan ve göç alan ve göç gönderen yerde etkilerini bu boyutlarıyla gösteren bir olgudur. Çok yönlü oluşu nedeniyle, iktisat, sosyoloji, nüfus bilimi, siyaset bilimi, eğitim bilimleri gibi pek çok sosyal bilim dalının konusu durumundadır. Söz konusu bilim dallarından her biri, göçün farklı boyutu üzerinde durmakta, göçü kendi perspektifleri ile tanımlamaktadır. Olgunun farklı disiplinler tarafından inceleniyor ve ilgi uyandırıyor olması göç olgusuna karşı her disiplinde farklı teoriler ve yaklaşımlar oluşturmuştur.

Göç, beşeri coğrafya bilimine göre, “mekânsal değişiklik”; nüfus bilimine göre “nüfus hareketi”; iktisat bilimine göre “bir üretim faktörünün (işgücü) hareketi” olarak tanımlanmaktadır (Somuncu, 2006; Gelekçi, 2011).

Genel olarak göç, toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, politik vb. tüm yapısıyla yakından ilişkili bir olaydır. “Birçok toplumun tarihinde önemli yere sahip olan göç olgusu siyasal, ekonomik, kültürel ve psikolojik boyutlarıyla birçok anlam taşımaktadır. İnsanların, toplulukların, milletlerin tarihsel süreçteki göçleri bazen isteğe veya yaşama şekline bağlı olarak gerçekleşmişken bazen de savaş, siyasal problemler, ekonomik nedenler, çatışmalar, iklim veya coğrafi nedenler gibi zorunluluklardan kaynaklanmıştır” (Gelekçi, 2011). Mehmet Fikret Gezgin’e göre, göçlerin birden çok nedene dayalı olması, göç olgusunun genel bir teorisini yapmayı olabildiğince güçleştirmektedir. “Zira göçün zaman ve zemin bakımından oldukça kaygan, kavranması ve ifadesi güç bir olgu olması yanında, çoğu kez nedenlerin kolayca ayrımı mümkün olmayan iç içe geçmiş nitelik taşıması söz konusudur” (Gezgin, 1994;Yalçın, 2002).

“Göç, ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle bir yerden başka bir yere yapılan kısa, orta veya uzun vadeli, geri dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafi, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir” (Yalçın, 2004). Gordon Marshall göre ise “göç, bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketini içerir” (Marshall, 1999).

Göç olgusunun inceleme alanı zamanla çeşitli değişikliklere uğramıştır; “günümüzde göçmenlerin ulus-ötesi bağları, göçmen girişimciler, etnik marketler, göçmen gençlerin eğitim ve kimlik sorunları ve göçmenlerin geleceği gibi konular göç çalışmalarında ele alınmaya başlanmış ve göç, değişik konularla gündemde kalmayı başarmıştır. Göç alanındaki bu değişikliğin nedeni ise içlerinde Türkiye’nin de bulunduğu gelişmekte olan ülkelerden, Avrupa ülkelerine işçilerin gitme sürecinin

başlangıçta geçici görülmesi, ancak bu sürecin beklendiği gibi sona ermemesidir” (Şahin, 2010).

Yazgan’a göre uluslararası göç teori ve araştırmalarının cevabını aradığı temel sorulardan ilki göçün niçin gerçekleştiği ve neden bunca zamandır devam etmekte olduğu, ikincisi de göçmenlere göç edilen ülkede neler olduğu ve göçmenlerin varlıklarının ekonomik, sosyal ve politik olarak ne sonuçlar doğurduğudur (Yazgan, 2010).

Göç edenlerin göç ettikleri toplumun konumuna göre, dil, etnik kimlik ve dini inançlar bakımından farklı kültürel özellikler barındırması, onların bu topluma uyumlarında önemli sorunlar yaratabilmektedir. Dolayısıyla göç, bir açıdan toplumsal nedenlerden kaynaklanmaktayken aynı zamanda toplumsal yaşamın tüm alanlarını etkileyen ve kendi karmaşık dinamiklerini de geliştiren bir süreçtir (Castles & Miller, 2008).

Göç kavramı, kültürlerarası iletişim sürecinin bir nedeni olarak kabul edilebilir. Tarih boyunca devam eden göç hareketleri bir anlamda farklı kültürlerin birbirleriyle karşılaşmalarına ve etkileşime girmelerine neden olmuştur. İnsanın toplumsal bir varlık olması ve toplum içerisinde yaşıyor olması bu süreci kaçınılmaz kılmaktadır (Göker & Meşe, 2011).

Göçün birçok bilim dalının inceleme alanına girdiği ve bu nedenle çok farklı tanımlarının olduğu bilimsel kaynaklar incelendiğinde görülmektedir. Bilim dallarının kendilerine has ilgi alanları, göç kavramına bakış tarzları göçün tanımındaki çeşitliliği normal kılmaktadır. Genel anlamda göç insanların tek başına veya gruplar halinde bir yerden başka bir yere gitmeleridir. Ancak göç’ün mekânsal yer değiştirmenin yanında ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve bireysel yönleri de

bulunmaktadır. Göç alan ve göç gönderen yerdeki etkileri nedeniyle, iktisat, sosyoloji, nüfus bilimi, siyaset bilimi, eğitim bilimleri, uluslararası ilişkiler ve hukuk gibi pek çok bilim dalının konusu durumundadır.

Göç genel olarak kişilerin veya toplu halde grupların gelecek yaşantılarının bir bölümünü ya da tamamını geçirmek üzere çeşitli nedenlerle bulundukları yerden ayrılarak başka bir yere yapmış oldukları coğrafi nitelikli yer değiştirme olayı olarak tanımlanmaktadır (Demir, 1997). Yalçın (2004) göçü “ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle bir yerden başka bir yere yapılan kısa, orta veya uzun vadeli, geri dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafi, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketi” olarak tanımlamıştır

Tarih boyunca insanlar çeşitli sebeplerle yaşadıkları mekânları değiştirerek farklı yerleşim yerlerine gitme yolunu tercih etmişlerdir. Birbirlerini tanıyan, aynı kültürel değerlere sahip olan homojen bir grubun içerisinde ayrılarak daha farklı bir grubun içerisinde yaşamak üzere geçici-kalıcı, ülke içi veya dışı yer değiştirme tecrübesidir göç. Bu yer değiştirme süreci daha önce birbirlerini tanımayan, dili, dini, teni, kültürü ve değer algıları farklı olan iki ve daha fazla toplumun karşı karşıya gelmesine neden olmaktadır. İşte bu karşılaşmada her iki toplumun birbirini etkileme süreç ve düzeyi göç ve göçmenlik konularının vazgeçilmez tartışma konularını arasında yer almaktadır.

Nedeni ve yönü ne olursa olsun göç bireyden topluma yaşamın tüm alanlarını etkileyen ve kendi karmaşık dinamiklerini de geliştiren bir süreçtir (Castles ve Miller, 2008). Kültürlerarası iletişim sürecinin önemli bir nedeni olarak kabul edilen göç kavramı kültürlerin birbirleriyle karşılaşmalarına ve etkileşime girmelerine neden olmuştur.

Birbirini tanımayan iki toplumun birlikte yaşama tecrübesi 1900’lü yıllardan beri akademisyenler için birçok çalışma alanı ortaya çıkarmıştır. Her göçmen toplumun karşı karşıya kaldığı durumlar Türk toplumu için de konuşulmaya, tartışılmaya başlanmıştır. Diğer ülkelerde olduğu gibi Almanya’da da göçmenler söz konusu olduğunda kültürleşme, çokkültürlülük, entegrasyon ve asimilasyon kavramları üzerinden tartışmalar alevlenmektedir.

2.2 Göçmenlik ve Göçmenlerle İlgili Kavramlar

2.2.1 Asimilasyon

Asimilasyon, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “farklı kökenden gelen azınlıkları veya etnik grupları, bunların kültür birikimlerini, kimliklerini baskın doku ve yapı içinde eriterek yok etme sürecinin sonu” (TDK, 2012) olarak tanımlanır. Politik uygulama alanı olan bir teori olarak ileri süren Chicago Okulunun temsilcileri tarafından ise asimilasyon “kişilerin ve grupların, diğerlerinin hatıralarını, duygu ve düşüncelerini, tutumlarını edindikleri, onlarla yaygın bir kültürel hayatta birleşerek tecrübelerini ve tarihlerini paylaştıkları bir nüfuz etme, yayılma ve nihayet benzeşme süreci” şeklinde tanımlanmıştır (Alba ve Nee, 1997)(Şan ve Haşlak, 2012).

Toksöz (2006) ise asimilasyonu “göçmenlerin toplum içinde dağıtılması, özümsemesi ve sonunda göç alan toplumdaki ayırt edilemez hale gelmesi” şeklinde tanımlamıştır. Taft’a (Yalçın, 2002) göre ise asimilasyon kısaca yeniden sosyalleşmedir ve davranışlardaki değişimlerden, içinde yaşanılan toplumun normlarıyla üyeliğini kazanmaya kadar bir dizi psikolojik faktörleri içerir.

Göçmenlerle ilgili yapılan ilk çalışmalarda özellikle Amerika’da (Favell, 2005) daha çok asimilasyon teorisi kullanılmıştır. Amerika’daki göç deneyiminin

açıklanmasından hareketle üretilen bu teori temelde bir yerden bir yere göçü daha iyi yaşam koşullarına erişme çabası olarak düşünmekte ve dolayısıyla göç edenin geldikleri ülkenin yaşam tarzına tamamen uyum sağlayacağından hareket etmektedir. Kişinin yeni geldiği ülkede kendi ülkesinin kültürel ve politik bağlılığından vazgeçmesi ve yaşadığı ülkenin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı içinde asimile olması beklenmektedir (Kymlicka, 1998).

Asimilasyon kavramı ve asimilasyonun nasıl olduğuna dair en önemli çalışmalardan birisi Gordon'a aittir. Gordon bu çalışmasında asimilasyonun farklı boyutlarını açıklayarak süreci tanımlamaya çalışmıştır. Gordon'a göre asimilasyon süreci yedi aşamada sonuçlanmaktadır (Şan ve Haşlak, 2012).

Bir anlam karışıklığı olmaması için yukarıdaki tanımlarda da olduğu gibi bu tezde asimilasyon kültürel değişim sürecinin sonu olarak kullanılmaktadır. Gordon ise sonu asimilasyon olan bu süreci genel olarak ele almış ve aşağıda belirtilen aşamaları ortaya koymuştur.

Tablo 1 : Gordon'un Asimilasyon Süreci Şeması

Süreç	Asimilasyon Aşaması
1- Yerli toplumun kültürel öğelerine doğru dönüşüm	Kültürel ve davranışsal asimilasyon
2- Birinci grup bazında, geniş çaplı yerli toplumun kulüplerine ve kurumlarına giriş	Yapısal asimilasyon
3- Yaygın karışık evlenmeler	Evlilikle asimilasyon
4- Yerli topluma dayalı birliktelik anlayışının geliştirilmesi	Tanımlamaya dayalı asimilasyon
5- Önyargıların yok olması	Kabullenilmiş durum asimilasyonu
6- Ayrımcılığın yok olması	Kabullenilmiş davranış asimilasyonu
7- Güç ve değer çatışmalarının yok olması	Vatandaşlık asimilasyonu

Gordon’a göre asimilasyon sürecinde en önemli eşik yapısal asimilasyondur. Bu eşğin aşılması halinde diğr aşamalar onu takip eder (Kaya ve Kentel, 2005).

2.2.2 Entegrasyon

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde Uyum “Bir bütünün parçaları arasında bulunan uygunluk, ahenk” (TDK, 2012) olarak tanımlanmaktadır.

Kültürel özellikleri ve değışik sosyal ilişkileri farklı olan insanların yeni bir sosyal yapıya ve kültürel ortama uyum sağlamaları her zaman zor olmuş ve birçok uyum sorununu ortaya çıkarmıştır. Başarılı bir uyumun ne ifade ettiğı konusunda bir görüş birliğine varılmış değildir.

Yalçın’a göre “farklı kültür öğelerinin bir bütün içinde birbirine bağlanmasına kültürel bütünleşme (entegrasyon) adı verilmektedir”(Yalçın, 2002b). Entegrasyon kavramı, “yalnızca göçmen nüfusa ilişkin olmayıp, çoğunluk toplumuna ait tüm kurum ve örgütlerin göçmenlere ait kurum ve örgütler gibi bu sürece dâhil olmaları gerekmektedir” (Akçadağ, 2011).Entegrasyon göçmenlerin ve ev sahibi toplumun birbirleriyle etkileşimlerinin bir sonucu olarak gerçekleşen çift yönlü bir süreçtir” (Özmen, 2011) .

“Entegrasyon, bir bütün halinde hareket etme kabiliyet ve potansiyeline sahip birimlerin, birlikte geliştirdikleri dayanışma sürecidir. Aynı topluma katılan grupların, ortak aksiyonun gerektirdiğı sorumluluğı paylaşarak, aralarındaki dayanışmayı canlı tutabilmeleridir. Entegrasyon kavramı, statik anlamıyla alt birimlerin yapısal harmonisini, dinamik anlamıyla ise, karşılıklı dengeli iletişimi ifade etmektedir” (Perşembe, 2005).

Uyum konusunda göçmenin yaşadığı süreç kadar göç edilen ülkedeki “*yerli halkın*” tutumu da son derece önemlidir. Yerli halk göç eden kişileri ayrı bir grup olarak algılar ve aşağı bir sosyal konum atfeder (Öztürk, 2011). “Ev sahibi toplumun genellikle sonradan gelenler üzerinde etkisinin daha fazla olduğu düşünülmeyle beraber, yine de bu süreçler hem çok taraflı etkileşim sonucu oluşmakta hem de tüm tarafları etkilemektedir. Zira ne göçmenin kültürü, memleketinden geldiği günkü gibi kalacaktır ne de ev sahibi toplumun kültürü kendini göçmenlerin kültürlerinden uzak tutabilecektir. Karşılıklı etkileşimler süreç boyunca devam edecektir. Ancak, bütün bunlara rağmen her biri kültürünün kendine özgülüğünü ve rengini koruma arzusunu yitirmemektedir” (Özmen, 2011)

Uyumun iki temel boyutu olduğunu vurgulayan Akçadağ’a göre bunlar; “biri beraber yaşam, diğeri ise fırsat eşitliğidir. Kesin olan, dâhil olunan toplumun kaynakları ve süreçleri üzerinde eşit söz sahibi olunmaksızın ve kültürel çoğulculuğa saygı gösterilmeksizin uyumun sağlanamayacağıdır” (Akçadağ Emine, 2011) Uyumda hiç şüphesiz ki göç eden topluluklara ciddi sorumluluk düştüğü gibi, göç alan toplumlara da en az göç edenler kadar sorumluluk düşmektedir. Bu bağlamda uyum tek taraflı çabayı değil, çift taraflı çabayı gerektiren bir süreçtir.

Uyumun başarılı olabilmesi için, göçmenlerin anayurtları ve toplumlarıyla “*göbek bağlarını kesmeleri*” (Heckman Friedrich, 1997) şart koşulmamalıdır.

Castles ve Miller, hedefinde azınlıkları hakim kültür içine çekmenin bulunduğu entegrasyon politikalarını “*asimilasyonun daha yavaş ve kibar biçimi*” olarak nitelendirmektedir (Castles ve Miller, 2008) Asimilasyon ile entegrasyon arasında kesin bir sınır çizmek zor olmakla birlikte entegrasyon, kesinlikle hâkim

kültür içinde erimek, asimile olmak değildir. Ancak asimilasyon entegrasyonun son evresi veya olası sonuçlarından biri olarak görülebilmektedir (Faist Thomas, 2003)

Özmen’e göre ise, entegrasyonu asimilasyonun sondan önceki aşaması olarak görmek de mümkün olmakla birlikte, entegrasyonun asimilasyondan ayırıcı temel özelliği, azınlık mensubu birey veya grubun öz kimlik ve kültürünü kaybetmesi, terk etmesi hedefine sahip olmaması, bunun tersine kültürel azınlıklara, kültür miraslarına sahip çıkma ve geliştirme hakkının tanınmasıdır. “Asimilasyon hâkim toplumun baskısını içermekte iken, entegrasyonun gerçekleşmesi için de hâkim toplumun azınlık grupların kültürel değerlerine karşı hoşgörüsü etkili olmaktadır. Buna göre entegrasyon göçmenlerin ve ev sahibi toplumun birbirleriyle etkileşimlerinin bir sonucu olarak gerçekleşen çift yönlü bir süreçtir” (Özmen, 2011).

Özmen, entegrasyonun toplumsal yaşamın her alanında farklı düzeyde gerçekleşebileceğini, her alanda aynı düzeyde entegrasyon beklentisi içinde bulunmanın gerçeklikle örtüşmediğini belirterek “Türk toplumundan eğitim, hukuk vb. yapısal alanlarda beklenen entegrasyonun, aynı oranda kültürel alanlarda da beklenmesi gerçekçi olmayacaktır. Çünkü kültürel farklılıklar her zaman olacaktır. Bunları türdeşleştirmeye çalışmanın tek adı bulunmaktadır o da asimilasyondur. Bilhassa dil, din gibi kültürün en dirençli unsurları, kültürlerin farklılaşmalarının temel belirtileri olup ortadan kaldırılmaları çok zordur. Karşılıklı ön yargılardan uzak bir şekilde hoşgörünün ve iletişim sıklığının artırılması, mevcut problemlerin en aza indirgenmesini sağlayacaktır” (Özmen, 2011).

Berry’e göre göçmenler, entegre bir yaşamı tercih ederek ev sahibi kültüre adapte olabileceği gibi kendi kültürünü reddederek büsbütün ev sahibi kültürü de kabul edebilir. Ayrıca farklı bir adaptasyon türü olarak göçmenler kendi kimliklerini

koruma eğilimi gösterip, ev sahibi kültür ile ilişkilerini en aza indirebilir. Bir başka adaptasyon türü olarak marjinalleşme ortaya çıkabilir. Burada göçmenlerin ne kendi kültürel kimliklerini ne de ev sahibi kültürü benimsemesi gibi bir durum söz konusudur.

Uyum süreci içerisinde yaşanan kültür şoku, göçmenlerin karşılaştıkları kültürel güçlüklerin toplamı olarak kabul edilebilir. *Kültür şoku*, “bir kültürden başka bir kültüre giden bireylerin, yeni kültüre uyum sağlamakta karşılaştıkları güçlükler, sıkıntı ve bunalımlar, gösterdikleri tepkiler” (Bozkurt, 1974) olarak tanımlanmaktadır. Aslında göçmenlerin içinde yaşadıkları toplumla bütünleşmesini engelleyen en büyük etken, dışlanmaları ve devamlı bir şekilde kendilerine “*yabancı*” olduklarının hissettirilmesidir.

“Dönmeyin entegre olun ancak asimile olmayın. Entegrasyona evet, entegrasyon için ne lazımsa bunu yapın, ama asimilasyona hayır. Çünkü insanlar ancak kendi kültürel değerleriyle güçlüdür.” (Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Şansölye Angela Merkel ile beraber Türk ve Alman öğrencilerden oluşan bir toplulukla 2008 yılında gerçekleştirdiği söyleşide Almanya’daki Türklere yönelik sözleri) (Hekimler Oktay, 2009)

Almanya Uyum ve Entegrasyon Bakanlığının resmi sitesinde ise Uyum ; “uzun vadeli bir süreçtir. Hedefi ise, sürekli ve yasal olarak Almanya’da yaşayan tüm insanları topluma dâhil etmektir. Göçmenlerin, tüm toplumsal alanlara kapsamlı ve eşit haklara sahip bir şekilde katılımları sağlanmalıdır. Bunun için onlara düşen yükümlülük, Almanca öğrenmek, ayrıca anayasa ve kanunları bilmek, bunlara saygı duymak ve uymaktır” (BAMF - Bundesamt für Migration und Flüchtlinge - Sözlük.) şeklinde tanımlanmaktadır.

2.2.2.1 Entegrasyona Alternatif Kavramlar

2.2.2.1.1 Tanıma

Entegrasyon'un uzun süre salt marjinal bir konu olarak ,politik ve seçkin kanadın bir konusu düzeyinde kalmasının ardından –kısmen resmi açıdan dikkate almamakta diretilmesi, bir dereceye kadar dil hükmü koyulması ya da dil yasağı getirilmesi: “Almanya bir göç ülkesi değildir” şeklindeki nedenlerle– son yıllarda, Almanca konuşulan bölgelerde “göç” (Migration), “göç etmek” (Zuwanderung), “yabancılar”, “çokkültürlülük” vb. hakkında ağırlıklı olarak tartışılmaktadır. Bu tartışmalar, yoğun biçimde sürdürülen, kısmen ideolojikleştirilmiş ve aşırı duygusallığın eşlik ettiği bir söylem oluşturmaktadır. “Göç”, (örneğin ulusal) sınırların aşılması sürecinden ibaret değildir, aynı zamanda aidiyetin sembolik sınırlarının konu edilmesini ve bir sorunsal düzeyinde ele alınmasını beraberinde getiren ve böylelikle bu sınırların sorgulanması ile olduğu kadar güçlendirilmesiyle de ilgilenen görüngüdür (Mecheril, 2010)

Tanımak, genel olarak farklılık koşullarında, birbirine yabancı olanların, diğer tarafın kendini tanıtabilme olanağı için koşullar yaratmaya çalışması ilişkilerini hedeflemektedir. Bu ilişkiler, diğerlerinin özne olarak statüsünü ciddiye alan tarzda ilişkilerdir. Özne kavramının buradaki anlamı, bireylerin varlığına dayalı özelliklerin ortaya çıkarılması değildir, tersine burada toplum tarafından onların ön şekillendirilmiş varlığının etkin kılınması ve destekleyici, dö-nüştürücü dünya ilişkilerine ve öz ilişkilere girmeleri için bireylere hangi tarzlarda imkanlar sunulduğu sorusu gündemdedir. Bireyler, özdeşleşebildikleri ve bulundukları bu tür eğitim ortamlarında ve eylem bağlamlarında, özne olarak statülerini geliştirirler. “Özne”, bireyin toplumsal bir bağlantıyla özgül ilişkisini tanımlayan bir kavramdır.

Bağlantısal ifade, bir bireyin toplumsal bağlamda üstlendiği ve bu nedenle belirli taleplerinin türediği konular hakkında bilgi sunar.(Mecheril,2010)

Tanımaaya yönelik girişimler, pedagojik konuların, yapılar oluşturularak ve bu yapılar izin verilerek, kişilerin eylemde bulunma becerilerine destek ve olanak sunacak şekilde düzenlenmesin gerekir. Bu yapılar, kişilerin temel eylem yeteneklerine, mevcut ya da kültürel aidiyet aracılığıyla önceden oluşturulmuş yeteneklerine uygun, eyleme girmelerine olanak sağlayabilmelidir.

Tanıma girişimi çerçevesinde, salt kamusal mülklere katılabilmekle sınırlı basit bir müsaade değildir. Eylemde bulunma becerisi, daha çok eylem öznesi ve eylem ortamı arasındaki, eylem öznesinin kendine özgü, ancak geçmişinin ve biyografisinin özel çerçevesi kapsamında kavranabilen yetilerine ve varlığına seslenen ve bunlara önem kazandıran esnek bir ilişkiye bağlıdır.(Mecheril,2010)

Tanımaaya yönelik girişimler, bu tarz bağlamların çoğalmasına ve böylece, bireylerin başarısız olmasını engellemeye hizmet eder.

2.2.2.1.2 Katılımcılık

Almanya kamuoyundaki ve politikasındaki çoğunluk, azınlık ve entegrasyon konularında yapılan tartışmalarda, tek taraflı, yoğun biçimde “töre cinayetleri”, “zorla evlilik”, kişilerin öz seçimlerinden kaynaklı “getto koşulları” niteliğindeki “paralel toplum”, suç işlemenin ve aile içi şiddetin merkezleri ürkütücü sözcükler egemendir. Bunun arkasında ise, belki de Avrupa’nın hiç bir göç ülkesinde Almanya’daki kadar belirgin olmayan başlangıçtaki toplumsal dezavantajların, (eğitim, öğretim ve istihdam şansları) yatmaktadır

Göçmenlerin okul eğitimi ve mesleki eğitimi açısından maruz kaldıkları bu ayrımcılık, giderek diğer Avrupa devletlerinde de saldırgan bir öfkeye yol açmaktadır. Bu öfkeler, toplumsal açıdan kaybedenlerin artışıyla yükselmekte ve bu artış da, göçmen kökenli nüfusun artmasıyla birlikte büyümektedir. Bu ayrımcılığa maruz kalanlar, toplumsal olarak kaybeden konumunda olduklarını anladıkça, bu öfke de keskinleşmektedir (Bade,2009).

Buna göre, entegrasyon, olabildiğince fırsat eşitliği içinde toplumsal yaşamın temel alanlarına, yani ekonomi ve iş piyasasına, eğitim, öğretim ve çıraklık eğitimine, yerleşim ve yaşama alanına katılım demektir. Aynı durum, ayrıca sağlık ve hukuk alanları ve sosyal güvenlik sistemi için de geçerlidir. Entegrasyon, burada kullanılan pragmatik anlamıyla, entegrasyonun özendirilmesine denk düşen bir toplumsal katılımın özendirilmesini ifade eder (Bade,2009)

Entegrasyon tek taraflı ve baskın bir süreci ifade ederken katılım, karşılıklı saygı ve hoşgörüyü birbirini tanımaya ifade etmektedir.

2.2.3 Çokkültürlülük

Asimilasyon kavramının 1960'lı yıllardan itibaren negatif algılanması ve özellikle bu kavramdan yola çıkan politik uygulamaların eleştirilmeye başlanması ile birlikte etkileşim düzeylerini açıklayan diğer kavramlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu kavramlardan birisi de **çokkültürlülüktür.**

Çokkültürlülük ile ilgili söylemlerin ortaya çıkışı o dönemdeki İnsan Hakları Hareketi ile ilişkilendirilmektedir (Yalçın, 2002). Çokkültürlülük kavramı yirminci yüzyılın sonuna doğru en popüler söylemlerden birisi haline geldi. Azınlık

kültürlerinin kendi kültürel değerlerini yaşatma ve yansıtmaya fırsatının sağlanması şeklinde ifade edilebilecek bu kavram bu azınlıklara bazı platformlarda kendi kimliklerini müzik ve festivallerle göstermelerinin sağlanması şeklinde görülmeye başlandı (Kaya & Kentel, 2005). Bu hareket II. Dünya Savaşı sonrası kitlesel göç hareketleri ile karşılaşan Batı Avrupa ülkelerine de yayılmış ve göçmen grupların kültürel farklılıklarını korumada uygulanan politikaları da kapsar hale gelmiştir (Yalçın, 2002a).

Yalçın'a göre (2002) bunun temel nedeni, "yüzyıllar süren ve yabancıların yerli topluma tam asimilasyonu amacını güden politikaların 1960'lı yıllarda iflas etmesi ve yabancılar sorununa yeni çözümler aranmasıdır.

Toksöz (2006) çokkültürlülüğü "etnik veya diğer farklılıkların tolere edilmesi veya desteklenmesine bağlı olarak farklı kimliklere sahip grupların heterojen ama istikrarlı bir toplumda bir arada yaşamaları" şeklinde tanımlamıştır. Joppke'ye göre ise "çokkültürlülük, etnik, ırksal, dinsel ve cinsiyet farklılıklarına dayalı grupların tanınması ve eşit haklara sahip olmasıdır.

Çokkültürlülüğe yapılan eleştiriler arasında etnik grupları gettolaşmaya sevk ettiği yönündedir. Dolayısıyla bu insanlar vatandaş olarak tüm haklardan eşit bir şekilde yararlanamamaktadır (Yalçın, 2002). Çokkültürlülüğe yapılan bu eleştiriler neticesinde ve 11 Eylül olayları sonrasında, Avrupa'da yıllardır var olmalarına rağmen kendi yaşam alanlarını oluşturan ve ev sahibi toplum ve kültürle ilişkileri kısıtlı olan topluluklara yönelik bakış açısı değişmiştir. Hollanda gibi bazı ülkelerde çokkültürlülük ideolojileri yerini entegrasyon söylemlerine bırakmıştır.

3. BÖLÜM

ALMANYA'YA GÖÇÜN TARİHSEL ÇERÇEVESİ

3.1 İlk Türk Göçleri: İşçi Göçleri

Birçok Avrupa ülkesinde II. Dünya Savaşının ardından, üretim ve büyüme odaklı politikalar izlenmesine karşın, bu politikaya uygun iş gücü ihtiyacı karşılanamamış, “savaşın nüfus yapısını olumsuz yönde etkilemesi, nüfus artışı oranının düşük olması ve toplumun yaşlanması Batı Avrupa ülkelerindeki işgücü açığının daha da büyümesine yol açmıştır” (Gelekçi, 2011).

İkinci dünya savaşından sonra endüstrisini hızla geliştiren Almanya, 1950’li yılların ortalarından itibaren işgücü açığıyla karşılaştı. Bu açığı öncelikle İtalya’dan karşılamaya çalıştı ve bu ülkeyle 1955’te işçi kabulü anlaşması imzaladı. Zamanla işçi açığının büyümesi üzerine 1960’ta İspanya ve Yunanistan, 1961’de de Türkiye ile işçi alımı konusunda anlaşmalar yapıldı. (Gökçe, 2006).

Türklerin Almanya’ya farklı zamanlarda ve değişik isim ve gruplar altında önemli göçler yaptığını görüyoruz. Ancak bu göçler değişik kategorilerde gerçekleşti. Kimisi Osmanlı’nın son döneminde olduğu gibi meslek eğitimi görmek için, kimisi sonraki yıllarda çalışmak için, kimisi de esir olarak zorunlu geldi. Çelik’e göre, Almanya’ya gelen ilk Türk’ün Osmanlı’dan da öncesine, Selçuklu dönemine dayanmaktadır. 1279’daki son haçlı seferinde getirilen bir Selçuklu subayı Mehmet Sadık Selim’in nesli, bugün hala Almanya’dadır. Nürnberg’de yaşayan Soldan Ailesi mensupları, soylarının bu subaydan geldiğini kilise, belediye ve dönemin diğer resmi

dairelerinden bugüne ulaşan kayıtlarla belgelediğini ifade etmektedir. Bugün hayatta olmayan aile reisi Felix Soldan ile 2003'te yaptığı görüşmede 'Ben Almanya'nın en eski Türkü'yüm' demişti (Çelik, 2008).

İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanma sürecine giren Avrupa ülkeleri, ortaya çıkan emek kıtlığını Türkiye ve benzeri ülkelere karşılama yoluna gitmiştir. Göç Türkiye bağlamında "geç gelen bir aktör"dür ve Türk vatandaşlarının ülkeden serbest çıkmaları, 1961 yılında anayasal "temel bir hakkın" güvenceye alınarak elde edilmesiyle gerçekleşmeye başladığı görülmektedir. Bu gelişme sonrasında izleyen dönemde de hızlı bir dışa göç hareketi yaşanmaya başlamıştır (Abadan-Unat, 2006). Ama Türkiye'den yurtdışına gerçekleşen göç hareketliliğinde, seyahat özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılmasına bağlı başına tek faktör değildir. "Birikmiş ekonomik yetersizlikler neticesinde ek istihdam sağlanamaması ve artan işsizlik ile göç edilen yabancı ülkelerin hızlı ekonomik gelişmelerinin yarattığı işgücü gereksiniminin karşılanmasıyla şekillenen bir sürecin yaşandığı görülmektedir"(Güleç & Sancak, 2009)

Abadan-Unat'a göre, 1950'li yılların ikinci yarısında itibaren konuk işçilikle başlayan Türk işgücü göçü süreci, her dönemin kendi tartışma kavramlarından oluşan belli başlı beş aşamadan geçmiştir: (Abadan-Unat, 2006):

- "1950'li Yıllar: Bireysel Girişimler ve Özel Aracılar
- 1960'lı Yıllar: İkili Anlaşmalara Dayanılarak Devlet Eliyle Düzenlenen "Artan İşgücü İhracı"
- 1970'li Yıllar: Ekonomik Kriz, Yabancı İşçi Alımının Durdurulması, "Turist" (İllegal) Göçmenlere Yasal Bir Statü Kazandırılması, Ailelerin Birleştirilmesi, Çocuk Paraları

- 1980’li Yıllar Çocukların Eğitim Sorunları, Getto Yaşamı, Dernekleşme Hareketleri, Sığınma İsteklerinin Artması, Vize Zorunluluğu, Dönüşü Özendirici Yasalar
- 1990’lı Yıllar: Yabancılar Yasası, Yabancıların Kimlik Kazanması, Artan Yabancı Düşmanlığı, Etnik İşletmenlerin Yaygınlaşması, Etnik ve Dinsel Derneklerin Yaygınlık Kazanması, Siyasal Hakların İstenmesi” (Abadan-Unat, 2006).

Sevcan Güleç ve Hatice Özkan Sancak yaptıkları çalışmada bu beş aşamaya bir ilave yaparak altıncı bir aşama olarak; “2000’li Yıllar: İslamofobi, Avro – Türkler, Göç Yasası, Entegrasyon Çalışmaları” başlığını eklemişlerdir (Güleç ve Sancak, 2009)

Türkiye, 1950’li yıllarda düzensiz bir şekilde gerçekleşen hareketleri düzene sokmak ve yurtdışına göçü teşvik etmek amacıyla 1961 yılından itibaren Avrupa ülkeleri ile işgücü anlaşmaları imzalamaya başlamıştır. “Türkiye ile işçi gönderdiği ülkeler arasında yapılan anlaşmalar başlangıçta geçici olarak planlanmıştı. Ancak yurtdışına çalışmak üzere giden Türklerin bir bölümü zaman içerisinde geri dönerken, bir bölümü çalışmak üzere gittikleri ülkelere yerleşmeye karar vermişlerdir. Yerleştikleri ülkelere eş ve çocuklarını da götüren Türk işçileri, Avrupa’nın birçok ülkesinde kalıcı bir Türk nüfusunun oluşmasına yol açmışlardır” (Gelekçi, 2011).

Tablo 2: Türkiye'nin Avrupa Ülkeleri İle İmzalamış Olduğu İkili İşgücü ve Sosyal Güvenlik Anlaşmaları

ÜLKELER	İŞGÜCÜ ANTLAŞMALARI	SOSYAL GÜVENLİK ANTLAŞMALARI
Almanya	30.Eyl.1961	30.Nis.1964
Avusturya	15.May.1964	12.Eki.1966
Belçika	16.Tem.1964	04.Tem.1966
Hollanda	19.Ağu.1964	05.Nis.1966
Fransa	08.Nis.1965	20.Oca.1972
İsveç	10.Mar.1967	02.Eyl.1977
İngiltere		09.Eyl.1959
İsviçre		01.May.1969
Danimarka		13.Kas.1970

Kaynak: Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları, 1973, s. 18-29.

1960 yılından itibaren planlı ekonomiye geçilmiş ve bu kapsamda yurtdışına göç olgusu kalkınma stratejilerinden biri olarak ele alınmıştır. Yurtdışına göçün ülkedeki işsizliği azaltacağı ve döviz sağlayarak ödemeler dengesini rahatlatacağı varsayımı ile hareket edilmeye başlanmıştır. Planlı ekonomi modelinin ilk aşaması olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1962-1967) yurtdışına göç konusuna yer verilerek, yurtdışına işçi gönderilmesi hedefi de kalkınma öncelikleri arasına alınmıştır (Abadan-Unat, 2006). “Yurtdışına göç olgusu, henüz toplumbilimcilerin bile ilgisini çekmezken, kalkınmanın bir ögesi olarak hükümet politikası haline getirildiği görülmektedir” (Somuncu Başak, 2006) Yurtdışına göçün hükümet politikası haline gelmesine paralel olarak, 30 Ekim 1961’de F. Almanya, 15 Mayıs 1964’de Avusturya, 16 Temmuz 1964’de Belçika, 19 Ağustos 1964’te Hollanda, 08 Nisan 1965’de Fransa ve 10 Mart 1967 yılında İsveç ile işgücü anlaşmaları yapılmıştır. Bunun yanı sıra, İsveç dışındaki tüm bu ülkeler ile İngiltere (1959), İsviçre (1969), Danimarka (1970) ile sosyal güvenlik anlaşmaları imzalanmıştır. Bunlara ek olarak, Avrupa kapısının kapanması ihtimaline karşı, 5 Ekim 1967

tarhinde Avustralya ile de ikili işgücü anlaşması imzalamıştır. Önceden özel aracilar yoluyla gerçekleşen yurtdışına işgücü göçü, yapılan ikili anlaşmalar sonucunda İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından organize edilmeye başlanmış ve bu anlaşmalar sonucu Türkiye’den Avrupa’ya yönelen göç artmıştır.

Türkiye gönderilen işçilerin nitelikleri, coğrafi kaynağı, süresi ve büyüklüğünde etkili olamadığı gibi yapılan ikili anlaşmalarda da Türk hükümetinin belirleyici olmadığı belirtilmektedir (Somuncu, 2006). Avrupa ülkeleri ile imzalanan ikili anlaşmalar, “*rotasyon (dönüşümlülük)*” ilkesine dayanıyordu. Bu ilke, işçinin yapılan anlaşmaya bağlı olarak çalışma süresinin sona ermesi ile memleketine dönmesi anlamına geliyordu ve buna göre; yurtdışına giden niteliksiz işçi, nitelik sahibi olarak geri gelecekti. “*Konuk işçi*” kavramı bu dönemde oluşmuştu. Gerçekte ise, bu kural hiçbir zaman uygulanmamıştır (Abadan-Unat, 2006). Türkiye’den göç kabul eden ülkeler, rotasyon uygulamasının ek işe alım ve eğitim maliyeti yarattığını fark etmesinden sonra rotasyon ilkesini (Baumgartner, Gerhard & Perching, Berdhard,, 1996). Yani Türklerin 1973 sonrası Almanya’da aile kurmaları ve kalıcı oluşlarının altında da yine Alman ekonomisinin bu çok çalışan ve mesleği öğrenmiş iş gücüne devam eden ihtiyacı yatmaktadır. Abadan-Unat’a göre, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hızlanan Türk dış göç hareketleri kabul eden ülkelerin “*ekonomik dalgalanmalar ve ulusal istekleri*”ne göre biçimlenmiştir (Abadan-Unat, 2006).

Türkiye’den yurtdışına işgücü göçünün göçün yönü ağırlıklı olarak Almanya’ya doğru gerçekleşmiştir. 1980 yılında tüm Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk işçilerin sayısı 770.290 iken, bu nüfus eş ve çocuklarla birlikte 1.885.102’ye çıkmıştır (Abadan-Unat, 2006).

Tablo 3: 1968-1980 Yıllarında Türk İşçilerin Avrupa'daki Dağılımı

Ülke	1968/69	1970/71	1973/74	1980 (İşçi)	1980 (Yetişkin)	Çocuk (1980)	Toplam (1980)
Almanya	171.016	373.000	605.000	590.623	287.377	584.400	1.462.400
Fransa	4.000	10.000	29.600	38.000	20.695	34.077	92.772
Hollanda	13.243	16.512	46.018	47.326	38.137	36.249	121.712
Belçika	4.217	8.500	10.000	23.000	13.305	30.258	66.563
İngiltere		1.387	2.170	3.000	1.000	2.000	6.000
Danimarka		2.377	7.000	9.327	250	6.264	15.841
Diğer AET Ülkeleri				395	30	75	500
Toplam (AET)	192.476	411.776	699.788	711.671	360.794	693.323	1.765.323
Avusturya	5.259	12.316	29.764	30.130	17.331	17.539	65.000
İsviçre	5.227	6.502	23.158	20.119	2.143	13.604	35.857
Norveç		200	449	1.370	163	719	2.252
AET Üyesi Olmayan Ülkeler	12.157	21.805	58.432	58.619	24.661	40.043	119.314
Toplam (Avrupa)	204.633	435.581	769.734	770.290	385.455	733.366	1.885.102

Kaynak: Abadan-Unat, 2006, s. 64

Dışişleri Bakanlığı'nın 1973 yılında yayınladığı “Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları” adlı çalışmasında yer alan bilgilerle oluşturulan Tablo 2.3’de yurtdışına çalışmak amacıyla işçi gönderen bölgeler içerisinde ilk üç sırada İstanbul ili Trakya bölgesi, Orta Anadolu ve Batı Anadolu’dur (Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları, 1973)

**Tablo 4: 1965 – 1972 Yılları Arasında Dış Ülkelere Çalışmak Amacıyla
Giden İşçilerin Bölgelere Göre Dağılımı**

Bölge	Yıllar																	
	1965		1966		1967		1968		1969		1970*		1971*		1972*		1965-72 Toplam	
	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
İstanbul ili ve Trakya	19.764	38,4	11.879	34,5	3.726	42,0	13.706	31,7	28.186	27,1	38.535	29,1	27.344	30,9	26.264	30,8	169.404	31,07
Kuzey Anadolu	6.340	12,3	4.359	12,7	817	9,1	5.331	12,3	14.155	13,6	17.744	13,7	10.181	11,5	9.468	11,1	68.395	12,54
Güney Anadolu	4.285	8,3	3.097	9,0	831	9,4	4.496	10,4	12.265	12,1	12.661	9,8	10.007	11,3	9.296	10,9	56.938	10,44
Orta Anadolu	9.098	17,7	7.421	21,6	1.662	18,6	9.202	21,3	23.591	22,7	31.192	24,1	17.395	19,7	19.184	22,5	118.745	21,78
Batı Anadolu	8.314	16,1	5.005	14,5	1.124	12,7	5.622	13,0	14.938	14,7	20.928	16,2	13.952	15,8	11.883	13,9	81.766	14,99
Doğu Anadolu	3.719	7,2	2.649	7,7	787	8,8	4.847	11,2	10.840	10,4	8.515	6,6	9.563	10,8	9.134	10,8	50.054	9,18
Toplam	51.520	100,0	34.410	100,0	8.947	100,0	43.204	100,0	103.975	100,0	129.575	100,0	88.442	100,0	85.229	100,0	545.302	100,00

Kaynak: Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları, 1973, s. 97-99. *Kendi imkânları ile iş bulup gidenlerde dâhil edilmiştir.

Tablo 5: 1961-1974 Yılları Arasında İİBK (İş ve İşçi Bulma Kurumu) Tarafından Avrupa'ya Gönderilen İşçi Sayısı, Gidilen Ülke, Yıl ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Yıl	Avusturya		Belçika		Danimarka		Fransa		Almanya		Hollanda		İsviçre		İngiltere		TOPLAM		
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Toplam
1961									1.430	46							1.430	46	1.476
1962	160								10.493	532							10.653	532	11.185
1963	901	36	5.605				63		20.908	2.528	251		23	13			27.751	2.577	30.328
1964	1.384	50	6.651				25		50.818	4.084	2.950	8	159	34			61.987	4.176	66.163
1965	1.937	36	1.661						34.456	11.196	2.178	3	98	24			40.330	11.259	51.589
1966	435	34							22.865	9.715	1.207	1	140	13			24.647	9.763	34.410
1967	1.031	12							3.715	3.484	48		178	37			4.972	3.533	8.505
1968	668	5							30.099	11.310	874	1	73	24			31.714	11.340	43.054
1969	918	55					184	7	77.472	20.670	3.404		162	21		4	82.140	20.757	102.897
1970	10.511	111	430	1	3.500	7	8.992	44	76.556	20.380	4.840	3	1.458	140	512	51	106.799	20.737	127.536
1971	4.285	335	578	5	72		7.856	41	52.162	13.522	4.790	63	1.227	115	1.232	57	72.202	14.138	86.340
1972	3.291	1.181	111	2			10.572	38	48.911	16.964	670	74	1.134	178	69	13	64.758	18.450	83.208
1973	4.943	2.140	256	9			17.467	77	79.526	24.267	1.980	14	845	264	106	10	105.123	26.781	131.904
1974	1.939	562	539	16			10.544	33	1.187	41	1.487	16	538	232	104	9	16.338	909	17.247
1961-1974 Toplam	32.403	4.557	15.831	33	3.572	7	55.703	240	510.598	138.739	24.679	183	6.035	1.095	2.023	144	650.844	144.998	795.842
1961-1974 Toplamı	36.960		15.864		3.579		55.943		649.337		24.862		7.130		2.167				
1961-1974 Toplamında Erkek ve Kadınların Oranı (%)	87,67	12,33	99,79	0,21	99,80	0,20	99,57	0,43	78,63	21,37	99,26	0,74	84,64	15,36	93,35	6,65	81,78	18,22	100,00

Kaynak: Gelekçi & Köse, 2011, s. 57.

Yukarıda yer alan tablolardan da anlaşılacağı üzere en yoğun göç hareketleri Almanya'ya olmuştur.

Cahit Gelekçi ve Ali Köse'nin, Dışişleri Bakanlığı'nın 1973 yılında yayınladığı “Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları” adlı çalışmasına göre oluşturdukları ve 1961-1974 yılları arasında İş ve İşçi Bulma Kurumu (İBBK) tarafından Avrupa'ya gönderilen işçi sayısının ülkelere ve cinsiyete göre dağılımını gösteren Tablo 2.4'e göre, bu yıllar arasında en çok işçi gönderilen ilk üç ülke Almanya, Fransa ve Avusturya'dır. Kadınların oranlarına baktığımızda ise ilk üç sırada ise Almanya, İsviçre ve Avusturya yer almaktadır. 1961-1973 yılları arasında gönderilen işçilerin büyük çoğunluğu erkeklerden oluşmakta olup, kadın işçilerin sayısı daha azdır.

Tablo 6: 1972 Yılı Sonu İtibariyle Türk ve Yabancı İşçilerin Başlıca Avrupa Ülkelerine Dağılımı

Ülke / Köken		Türk	Yunan	Yugoslav	İtalyan	İspanyol	Portekiz	Afrika Ülkeleri	Toplam
F. Almanya	Sayı	511.104	270.114	474.934	426.393	184.203	66.008	26.041	1.958.797
	Oran %	26,09	13,79	24,25	21,77	9,40	3,37	1,33	100,00
Avusturya	Sayı	24.364	689	166.156	1.701	327			193.237
	Oran %	12,61	0,36	85,99	0,88	0,17			100,00
Belçika*	Sayı	10.000	13.306	2.715		41.883	4.129	27.248	99.281
	Oran %	10,07	13,40	2,73		42,19	4,16	27,45	100,00
Fransa**	Sayı	18.324		65.218	588.739	589.926	694.550	1.055.607	3.012.364
	Oran %	0,61		2,17	19,54	19,58	23,06	35,04	100,00
İsviçre	Sayı	12.513	5.994	23.953	337.996	85.804	3.185		469.445
	Oran %	2,67	1,28	5,10	72,00	18,28	0,68		100,00
Danimarka	Sayı	5.517	606	5.564	1.058	983	258		13.986
	Oran %	39,45	4,33	39,78	7,56	7,03	1,84		100,00
Hollanda	Sayı	20.349	1.062	8.721	12.594	13.714	2.442	13.284	72.166
	Oran %	28,20	1,47	12,08	17,45	19,00	3,38	18,41	100,00
Toplam	Sayı	616.216	491.771	997.261	1.968.481	936.840	770.572	1.122.100	5.819.276
	Oran %	10,59	8,45	17,14	33,83	16,10	13,24	19,28	100,00

Kaynak: Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları, 1973, s. 109.

Tablo 6’da 1972 yılı sonu itibariyle çeşitli Avrupa ülkelerindeki Türk ve diğer yabancı işçilerin dağılımı yer almaktadır. Dışişleri Bakanlığı verilerine göre hazırlanan tabloya göre Türk işçilerin sayısı, Almanya ve Hollanda’da birinci sırada gelirken, Avusturya ve Danimarka’da Yugoslavların ardından ikinci sırada yer almaktadır (Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları, 1973).

1973 yılından itibaren Avrupa ülkelerinin yurtdışından işgücü alımını durdurmasından sonra bu ülkelere yönelen Türk göçü, yasal olarak aile birleşmesi veya aile kurma şeklinde devam etmiştir. 1973 yılından itibaren Avrupa ülkelerinin dışarıdan işçi alımlarını azaltması karşısında Türkiye, işsizliğin etkilerini azaltmak amacıyla başka bölgeler aramaya başlamıştır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile Avustralya’ya doğru işgücü göçü doğmuştur. İlk kez 1975 yılında Libya’dan gelen talebin değerlendirilmesi sonucu 1970’lerin ikinci yarısından itibaren Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine işgücü gönderilmeye başlanmıştır.

Türkiye’den göç hareketleri, zaman içinde, göç alan ülkelerin talepleri ile paralel olarak değişmekle birlikte, o yıllardan bu yana devam etmektedir.

“Bugün, yurtdışında yaşayan Türk nüfusunun önemli bir bölümü, bulundukları ülkelerde sürekli olarak ikamet etmektedir. Yurtdışındaki Türklerin birçoğu yaşadıkları ülkelerin vatandaşlığını da almıştır. Günümüzde, yurtdışında yaşayan Türk nüfusu, daha çok, aile birleşimine ve göreceli olarak yüksek doğum oranına bağlı olarak artış kaydetmektedir. Halen yaklaşık 4 milyonu AB ülkelerinde, 300.000’i Kuzey Amerika’da, 200.000’i Orta Doğu’da, 150.000’i de Avustralya’da olmak üzere, 5 milyon civarında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı yabancı ülkelerde yaşamaktadır” (Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları / T.C. Dışişleri Bakanlığı).

Bugün yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının yaklaşık %50'si Almanya'da bulunmaktadır. Şüphesiz bu durum Almanya'nın Türk işçilerin göç tarihinde yer alan ilk ülke olmasının ve güçlü ekonomisi ile yeni yerleşimciler için cazip bir başlangıç noktası haline gelmesinin doğal bir sonucu olarak görülmelidir. Günümüzde Almanya'yı diğer Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri izlemektedir.

Yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının bulundukları ülkelerin vatandaşlık uygulamalarına göre değişen oranlarda vatandaşlığa geçiş eğilimleri tespit edilmektedir. Nispeten vatandaşlığa geçişin kolay olduğu hatta çifte vatandaşlığın mümkün olduğu Hollanda, Belçika gibi ülkelerde, ülke vatandaşlığına sahip olan Türklerin oranı, sadece Türk vatandaşlığına sahip olan Türklerin oranından fazladır. Buna karşın vatandaş olma prosedürlerinin çok sıkı olduğu Fransa veya çifte vatandaşlığın genel olarak mümkün olmadığı Almanya, Avusturya gibi ülkelerde bulundukları ülke vatandaşlığına sahip Türklerin sayısı daha azdır. Türkiye yurtdışındaki vatandaşlarının, içinde yaşadıkları ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi hayatına etkin biçimde katılarak, aynı zamanda anavatanları, anadilleri ve öz kültürleriyle bağlarını korumalarını arzu etmektedir (Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları / T.C. Dışişleri Bakanlığı).

Yurtdışındaki Türkler, göç alan ülkelerin ekonomik kalkınmalarına önemli katkıda bulunmuşlardır. Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının çoğu, artık sadece işçi konumunda olmayıp, akademisyen, bilim adamı, doktor, mühendis, avukat, gazeteci, iş adamı, sanatçı, politikacı, sporcu gibi çeşitli alanlarda meslek sahipleri olarak göç alan ülkelerin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatına katılmaktadır (Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları / T.C. Dışişleri Bakanlığı).

Bozdağ – Atan’ın 1995-2006 yıllarını kapsayan ve yurt dışına göç eden Türk işgücünün bulunduğu ülke ekonomisine nasıl bir katkı sağladığı hakkındaki çalışmalarına göre, araştırmaya konu olan “ülkelerde (Avusturya, Belçika, Finlandiya, Fransa, Almanya, Hollanda ve İsveç), Türk işgücünün toplam işgücündeki oranında yıldan yıla azalma görülse de, analizin sonuçları, Türk işgücünün ilgili Avrupa ülkelerinin iktisadi etkinliğine olan katkısının yüksek bir üretim faktörü olduğunu ve bu katkının yıldan yıla arttığını göstermektedir” (Bozdağ, Emre Güneşer & ATAN, Murat, 2009).

Ekonomik alanda, birçok Türk vatandaşı, işçi konumundan çıkarak işveren konumuna geçmiş bulunmaktadır. Dışişleri Bakanlığı’nın verilerine göre, “Avrupa’daki Türk işletmelerinin sayısı 140.000 civarındadır (Almanya’da 70.000). Bu işletmeler, yaklaşık 640.000 kişiye istihdam sağlamaktadır (Almanya’da 330.000). Bu işletmelerin yıllık toplam cirosu 50 milyar Avro’yu aşmıştır (Almanya’da 32,7 milyar Avro). Son istatistiklere göre, Batı Avrupa’daki Türklerin tüketim harcamaları 22,7 milyar Avro’dur” (Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları / T.C. Dışişleri Bakanlığı).

Demografik Veriler

II. Dünya Savaşı sonrası Almanya’nın yeniden inşası için ihtiyaç duyulan işçiler için çeşitli ülkelerle anlaşmalar imzalanmıştır. İlk olarak İtalya, Yunanistan ve Yugoslavya gibi ülkelerle imzalanan anlaşmalardan biride 31 Ekim 1961 yılında Türkiye ile imzalanandır. Bu anlaşmaların ardından Alman olmayan birçok kişi bu ülkeye göç etmiş ve zamanla kalıcı bir nüfus oluşturmuştur. Sömürge geçmişi olmayan Almanya için bu durum diğer etnik kökenden gelen insanlarla birlikte

yaşama tecrübesi anlamına geliyordu.

Almanya yaklaşık 82 milyon nüfusu ile Avrupa Birliği ülkeleri arasında en büyüğüdür. Son yapılan sayımlarda Almanya nüfusu 81.715.000 olarak belirlenmiştir (DESTATIS, 2011). Bu nüfusun yaklaşık %19'unu (15.746.000) göç geçmişi olan insanlar oluşturmaktadır.

Tablo 1: Almanya Genel Nüfus Dağılımı

	Detaylı Göç Durumu	Toplam	Yaş Aralığı												
			5 Yaş Altı	5–10	10–15	15 – 20	20 – 25	25 – 35	35 – 45	45 – 55	55 – 65	65 – 75	75 – 85	85 – 95	95 ve üstü
1	Toplam Nüfus	81.715	3.280	3.518	3.871	4.264	4.913	9.775	11.968	12.962	10.019	9.750	5.611	1.671	113
2	Göçmen Kökenli Olmayan	65.970	2.137	2.377	2.748	3.148	3.813	7.289	9.453	10.858	8.482	8.802	5.180	1.576	108
3	Göçmen Kökenli	15.746	1.143	1.141	1.123	1.116	1.100	2.486	2.516	2.104	1.538	948	431	95	/
	Yüzde	19%	35%	32%	29%	26%	22%	25%	21%	16%	15%	10%	8%	6%	
4	Avrupa	10.142	393	441	601	662	718	1.699	1.831	1.518	1.188	719	302	68	/
5	<i>EU-27</i>	4.632	206	225	244	249	286	696	759	762	602	372	182	47	/
6	· Yunanistan	375	10	14	24	25	21	57	64	63	54	31	11	/	–
7	· İtalya	745	35	42	50	54	49	97	127	119	98	52	21	/	/
8	· Polanya	1.311	51	54	56	56	86	242	221	261	154	75	44	10	/
9	· Romanya	428	16	15	13	14	23	70	73	68	46	48	32	9	/
10	<i>Diğer Avrupa Ülkeleri</i>	5.511	186	215	357	414	432	1.003	1.072	756	586	347	120	22	/
11	· Bosna Hersek	207	8	10	12	12	14	37	39	27	33	12	/	–	–
12	· Hırvatistan	335	13	12	17	16	15	56	55	36	77	33	7	/	–
13	· Rusya	1.049	27	36	37	62	94	204	171	187	115	63	43	10	/
14	· Sırbistan	260	15	17	17	18	19	41	44	27	41	17	/	/	–
15	· Türkiye	2.485	73	87	203	226	202	450	557	321	195	145	24	/	–
16	· Ukrayna	256	10	13	11	14	17	42	46	33	27	27	12	/	–
17	<i>Diğer Ülkeler</i>	919	40	40	60	66	71	173	160	125	98	50	34	12	-

Kaynak: (DESTATIS, 2011)

Göçmen kökenli nüfusun her geçen gün çoğalmasına rağmen Almanya'nın nüfusu giderek azalmaktadır. Bununla birlikte Alman Merkezi Bankası (Bundesbank) tarafından yayınlanan aylık rapora göre kendisini yakın zamana kadar (Gerhard Schröder'in başkanlığındaki koalisyon hükümetine kadar) göçmen ülkesi kabul etmeyen Almanya'nın demografik gerilemeyi telafi etmek ve ekonomik büyümeyi desteklemek için her yıl yeni göçmene ihtiyacı var. Bu amaçla Almanya'nın ihtiyaç duyduğu göçmen ihtiyacının her yıl yaklaşık 200 bini bulduğu tahmin edilmekte ve nüfus projeksiyonları bu sayı baz alınarak yapılmaktadır (DESTATIS, 2006). Ancak buna rağmen Almanya'da nüfusun azalmasının önüne geçilemeyeceği düşünülmektedir. İç ve dış göç arasındaki fark Almanya'dan kaçış yönünde çoğalmakta, düşük doğurganlık oranı nedeniyle de bu durum iyice vahim hale gelmektedir.

Tablo 2: Çocuklu Aileler ve Çocuk Sayıları

		Çocuk Sayısı			
		1	2	3+	Toplam
Göçmen Kökenli Olmayan	Çocuklu Aileler	2.140	2.057	615	4.812
	Çocuklarla Birlikte Yaşayan Çiftler	257	99	26	382
	Evlilik Dışı Birliktelik	255	98	25	379
	Tek Ebeveyn	1.090	397	101	1.589
	Toplam	3.487	2.553	742	6.783
Göçmen Kökenli	Çocuklu Aileler	881	916	436	2.233
	Çocuklarla Birlikte Yaşayan Çiftler	75	35	9	120
	Evlilik Dışı Birliktelik	75	35	9	119
	Tek Ebeveyn	282	122	44	448
	Toplam	1.238	1.073	489	2.801

Kaynak: (DESTATIS, 2011)

Ortalama doğurganlık oranı 2011 yılı için tahmini 1,41'dir. Göçmen kökenliler arasındaki doğurganlık oranının daha fazla olması, ortalama %19 olan göçmen kökenli nüfusun 0-5 yaş arasında %35 olarak yansımaya neden olmaktadır. Böylesi bir durum ise Almanya'yı zorunlu olarak uyum politikalarına sarılmasına yol açmaktadır.

3.1.1 Türk Nüfus

Federal Almanya İstatistik Kurumu (DESTATİS) verilerine göre 2011 yılı itibariyle Almanya’da yaklaşık 1.6 milyonu Türk vatandaşı olmak üzere Türkiye’den gelmiş toplam 2.5 milyon göçmen kökenli insan yaşamaktadır. Türk Vatandaşlarının ve Türkiye’den göç etmiş göçmen kökenlilerin eyaletlere göre dağılımı iki ülkenin ilgili kurumları tarafından alınan istatistikler çerçevesinde Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 3 : Eyaletlere Göre Türk Vatandaşı ve Türkiye Kökenli Nüfus Dağılımı

	Eyaletler	Genel Nüfus	Yabancı Nüfus	Türkiye Kökenli	Türk Vatandaşı
1	Baden-Württemberg	10.754.865	1.275.972	430.000	281.823
2	Bayern	12.531.925	1.185.442	316.000	213.372
3	Berlin	3.450.889	468.746	186.000	114.545
4	Brandenburg*	2.506.160	66.085	*	2.245
5	Bremen	659.927	82.057	41.000	26.389
6	Hamburg	1.783.975	240.716	81.000	52.028
7	Hessen	6.067.609	678.156	237.000	172.845
8	Mecklenburg-Vorpommern*	1.643.566	38.882	*	1.334
9	Aşağı Saksonya	7.923.536	533.657	173.000	99.688
10	Kuzey Ren Vestfalya	17.849.025	1.872.766	843.000	548.661
11	Rheinland-Pfalz	4.006.296	308.668	98.000	65.007
12	Saarland	1.018.926	86.156	20.000	12.043
13	Sachsen*	4.151.011	112.827	*	3.800
14	Sachsen-Anhalt*	2.339.439	42.911	*	2.196
15	Schleswig-Holstein	2.833.747	144.984	55.000	31.624
16	Thüringen*	2.237.434	48.154	*	1.880
	Diğer Eyaletler (istatistiğin toplu olarak verildiği)			21000	
	TOPLAM	81.758.330	7.186.179	2.502.000	1.629.480

Kaynak: DESTATİS, Eyaletlerin İstatistik Kurumları, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü

Ancak İstatistik Kurumu’nun tanımına göre “göçmen kökenli” (*Migrationshintergrund*) kavramı;

a) 1949’dan sonra Almanya Federal Cumhuriyeti’nin bugünkü sınırları içine göç edenleri,

b) Almanya’da doğan yabancı uyrukluları ve

c) Almanya’da Alman vatandaşı olarak doğan ancak anne-babadan en azından birisinin 1949’dan sonra Almanya’ya kendisi göç etmiş ya da Almanya’da yabancı uyruklu olarak doğmuş olanları kapsamaktadır (Gölmüş, 2012)

Bu tanım çerçevesinde, anne-babasının doğum yeri Almanya olan ve/veya anne-babası doğuştan Alman vatandaşı olan birey istatistiklerde “göçmen kökenli” kategorisinde yer almamaktadır. Bu nedenle Almanya’da yaşayan Türk kökenli göçmen sayısının istatistiklerde belirtilenden daha fazla olduğu ve bu rakamın 2,7 milyonu bulduğu tahmin edilmektedir (Keskin, 2011), Gölmüş, 2012; (Şen, 2010). Bugün, Almanya’da yaşayan Türklerin yaklaşık %32’si Alman vatandaşlığına sahiptir.

4. BÖLÜM

ALMANYA ENTEGRASYON POLİTİKASI

4.1 Almanya'nın Uyguladığı Göç ve Göçmen Politikaları

Federal Almanya yasal işçi göçünü 1973'te durdurmasına rağmen göçmen sayısındaki artışa bir türlü engel olamamıştı. Yabancı göçmen sayısındaki artışa paralel olarak ailelerin de gelmesiyle toplumsal alanlarda daha da görünür olmaya başlayan göçmenler, siyasi çekişmelerin de malzemesi haline gelmişti. Partilerin seçim vaatlerinde göçmenlerin aleyhine söylemler taraftar kazanmış ve nihayetinde iktidara geldiklerinde de geri dönüş yasası çıkararak göçmenleri ülkeden göndermenin yolunu aramışlardı. Ancak bu çabaların hiçbirinin istenilen sonucu vermediği ortaya çıktığında ise yeni bir döneme girildiği ve politik yaklaşımların göçmenler için biraz daha uyum ve haklar içermesi gerektiği anlaşılmaya başlanmıştır.

Türk işçi göçünün resmi olarak başlamasından neredeyse 30 yıl sonra ancak göçmen işçilerin hakları Federal Anayasa Mahkemesinin 1990 yılında, uzun süredir Almanya'da yasal olarak ikamet eden yabancıların anayasal güvenceden yararlanması yönündeki kararı ile netlik kazanmaya başlamıştır. Bu karar neticesinde yabancılar süresiz oturum hakkına sahip olabileceklerdi. Bu hakla birlikte sosyal yardımdan faydalananıyorsa bile aile birleşimi talebinde de bulunabileceklerdi (Keskin, 2011).

Bu dönemde yeni bir yabancılar yasası gündeme gelmiş, etnik kimlik tartışmaları, göçmenlerin siyasi kimlik kazanmaya başlaması ve yabancı düşmanlığının artması dönemin ilk tartışma alanlarını oluşturmuştur.

Türklere karşı zaten var olan yabancı düşmanlığının artık fiili saldırılara dönüşmesi bu dönemin yine önemli bir özelliğidir. 1991 ve 1993 yıllarında Mölln ve Sölingen kentlerinde 8 Türk vatandaşının yaşamlarını kaybetmesi sonucu Almanya tekrar hareketlenmiştir. Bir yandan bu ırkçı davranışları kınayan topluluklar diğer yandan da Berlin duvarının yıkılması Almanya'nın birleşmesiyle köklerini bulmak isteyen bir kısım Almanın radikal faşizm özlemi duyması ve ırkçı hareketlere yönelmesi karışıklığa neden olmuştur. Ancak Abandan-Unat (2006) bu Türk saldırılara tepki olarak Alman medyasında Türklere yönelik daha fazla programın *multikulti* adıyla yerel olarak yayınlanmaya başlandığını belirtmektedir. Gelişen televizyon teknolojileri ile birlikte Türkiye'de aynı dönemde yaygınlaşan özel kanallar Almanya'daki Türk vatandaşlar tarafından da takip edilmeye başlanmıştır.

Tablo 10 : Yıllara Göre Türkiye'den Almanya'ya Göç (1991-2003)

Yıl	Türk Göçmen Sayısı
1991	1.779.600
1992	1.854.900
1993	1.918.400
1994	1.965.577
1995	2.014.311
1996	2.049.060
1997	2.107.400
1998	2.110.223
1999	2.053.600
2000	1.998.500
2001	1.947.900
2002	1.912.169
2003	1.877.661

Bu dönemde Avrupa'ya Türk göçü yeni bir yükseliş göstermiştir, bunun nedeni de orta kuşağın evlilik yaşına gelmesi ve eşlerini de Türkiye'den seçmeleridir (Crul & Vermeulen, 2003). Ayrıca Almanya'da yetişen yeni neslin büyük oranda evlenme çağına girmesiyle birlikte eşlerin Türkiye'den seçilmesiyle oluşan ithal damat-gelin olgusu da göçmenler arasında sıkça görülen bir olay haline gelmiştir.

Ardından uyum tartışmaları ise 2000’li yıllara kadar altyapısını oluşturmuş, paralel toplum-leitkultur, entegrasyon-çokkültürlülük gibi kavramlarla uyum politikalarının oturması istenen çizgisi oluşturulmaya başlanmıştır.

Geri dönüş yasasının da etkisiz kalmasının ardından Federal Almanya hükümeti yeni arayışlar içerisine girmiştir. 1990’lı yıllardan itibaren bütün dünyada önem kazanan entegrasyon ve sosyal bütünleşme konusu Almanya’da da gündeme gelmeye başlamıştır. Bu yasayla vatandaşlık yasalarında bazı yumuşatmalara gidilmiştir. Almanya’da 1 Ocak 1991’de yürürlüğe giren Yabancılar Yasası da bunlardan biridir. Bu yasa genç kuşağın Alman vatandaşlığını kolaylaştırılmaktadır. Yasa, 16-23 yaş arasında bulunan, sekiz yıldan beri Almanya’da oturan, altı yıl okula devam etmiş olan gençlerin Türk vatandaşlığından feragat etmeleri koşulu ile Alman vatandaşlığına geçmelerini mümkün kılmaktadır.

Bu yasa 1 Ocak 2000 tarihinde Yeni Vatandaşlık Yasası ile tekrar değişikliğe uğramıştır. Reformda esas alınan “kan ilkesi” değiştirilerek yerine vatandaşlığın doğumla kazanılması ilkesi getirilmiştir. Yasa vatandaşlığa geçmek isteyen bireyleri 1 Temmuz 1993 öncesi ve sonrası doğanlar olarak ikiye ayırmaktadır. Eğer çocuk 1 Temmuz 1993 sonrasında doğmuş ise; Alman topraklarında doğan çocuk, annesi babası yabancı dahi olsa doğuştan vatandaşlık elde edebilir. Bunun için tek şart yabancı ailenin en az 8 yıldır Alman topraklarında ikamet ediyor olması ve 3 yıllık oturma hakkına sahip olmasıdır. Vatandaşlık hakkı birey 23 yaşına geldiğinde onun iradesine bağlı olarak değişecektir. Alman vatandaşlığını doğuştan kazanan kişi 23 yaşına geldiğinde ya kendi vatandaşlığını seçmek ya da Alman Vatandaşlığını seçmek zorundadır.

Almanya içinde bu gelişmeler yaşanırken 11 Eylül saldırıları sonrasında dünya panik havasına girmiş ve daha sonra yaşanan olaylar da bu havanın kötüleşmesine katkı sağlamıştır. Avrupa ülkeleri bir yabancı ve göçmen politikalarını sertleştirmeye başlamışlardır. Aşırı sağ

partiler oylarını yükseltmiş, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi daha çokkültürel çoğulculuğu savunan sol partiler iktidar koltuklarını terk etmeye başlamıştır.

Almanya’da da 2005’te işbaşına gelen Angela Merkel yönetimindeki koalisyon hükümeti daha önceki Schröder’in başbakanlık yaptığı Sosyal Demokrat/Yeşiller koalisyonunun benimsemiş olduğu çokkültürlülük politikalarına sıcak bakmamakta, bütünleşmeyi en hızlı bir şekilde gerçekleştirmek için kararlı politikalar gütmektedir.

4.2 Göç Yasası ve Yeni Dönem

Yaklaşık bir buçuk yıl süren Federal Meclis’teki uzlaştırma süreci sonunda 25 Mayıs 2004 tarihinde, dönemin Federal Başbakanı Gerhard Schröder, hükümet ve muhalefetin ortak paydada vardığı uzlaşmayı kabul etti. 1 Ocak 2005 tarihinde yürürlüğe giren ve kısaca “Göç Yasası“ (Zuwanderungsgesetz – ZuWG) olarak adlandırılan Almanya’ya Göçün Kontrolü ve Sınırlandırılması ile Avrupa Birliği Vatandaşlarının ve Yabancıların Almanya’da İkâmetlerine ve Uyumuna Dair Yasa’nın birinci maddesinde şu ifadeye veriliyor: “Yasa, Federal Almanya’ya yabancıların gelişinin kontrol ve sınırlandırılmasına hizmet etmektedir. Kapasite ve uyum yeteneği ile ekonomik ve istihdam politikalarının çıkarlarına uygun bir göçe imkan ve şekil verilmesi amaçlanmaktadır (Detsch Roland, 2009)

Göç Yasası Alman vatandaşlığına geçiş şartlarını da yeniden düzenliyor, Alman göç politikasının temel direklerinden biri olarak öngörülüyordu. Ancak yasa 2005 yılında yürürlüğe girdiğinde, ilk taslaktan geriye fazla bir şey kalmamıştı. 2007 yılındaysa yasa ilk kez elden geçirildi. Ancak bu yeni düzenlemenin ardından da tartışmalar hâlâ devam ediyor.

Almanya’nın bir göç ülkesi olup olmadığıyla ilgili tartışmalar, 2000 yılında Schröder Hükümeti tarafından çıkarılan ve yabancı bilişim uzmanlarının ülkeye getirilmesini amaçlayan “Greencard“ (Yeşil Kart) uygulamasıyla birlikte başladı. O dönem iktidarda olan

koalisyonun Sosyal Demokratlar yabancılar ve göç politikasının kapsamlı olarak yeniden düzenlenmesi konusunda öneriler hazırlaması için, Hristiyan Demokrat Birlik Partili (CDU) politikacı Rita Süßmuth başkanlığında kurulan “partiler üstü“ komisyonu görevlendirdi. Bu komisyon, Temmuz 2001’de nihaî öneriler raporunu hükûmete sundu. Aynı zamanda Federal Meclis’te temsil edilen diğer siyasi partilerin hemen hemen tümü, konuyla ilgili kendi plan ve yasa tasarılarını hazırladı (Detsch Roland, 2009).

Sosyal Demokrat Parti (SPD) daha ziyade yüksek nitelikli akademisyenlerin Almanya’ya gelmesini isterken, Hür Demokrat Parti (FDP) ise istihdam piyasasının ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulmasından yanaydı. Hristiyan Birlik Partileri CDU ve CSU ise ta en başından beri göçün sınırlandırılması ve yüksek güvenlik unsurlarını ön planda tutuyordu. Federal İçişleri Bakanı Otto Schily de köktendinci motiflere dayanan 11 Eylül 2001’deki terör saldırılarının izlerinin Almanya’ya kadar uzanmasından sonra, güvenlik unsuruna daha fazla önem vermeye başladı. Sosyal Demokratlar ve Yeşillerin oluşturduğu koalisyon hükûmetinin verdiği tüm tavizlere rağmen, Birlik Partileri uzlaşma önerilerini red ederek konuyu Federal Anayasa Mahkemesi’ne taşıdı. Yüksek Mahkeme de Aralık 2002’de verdiği kararla, Federal Eyalet Temsilciler Meclisi’ndeki oylamada usulsüzlük yapıldığı gerekçesiyle Göç Yasası’nı iptal etti.

Yeni yasayla birlikte daha önce ısrarla görmezden gelinen deneysel bir gerçeğe siyasal açıdan bir fatura kesildi: Zira 1950’lilerden buyana Almanya’ya 30 milyondan fazla insan gelmiş, bunlardan 22 milyonu ülkeyi tekrardan terk etmişti

İstihdam piyasasının gereklerinden, insani gerekçelere dayanan göçe ve aynı zamanda ulusal göç politikasına kadar; Alman göç politikasındaki pek çok alana dair düzenlemeler içeren yeni Göç Yasası’nın, daha henüz yürürlüğe girme aşamasında, AB ilkeleriyle çelişen

yönlerinin elden geçirilmesi gerekmektedir. Kasım 2005'ten buyana işbaşında olan Federal Başbakan Angela Merkel başkanlığındaki Hristiyan Birlik Partileri ve Sosyal Demokrat Parti'nin oluşturduğu "Büyük Koalisyon Hükümeti", söz konusu ilkelerin Alman hukukuna da uyarlanması için "Göç Yasasını Değiştirme Yasası"nı hazırladı. Bu vesileyle yabancılar ve ikamet hukukuyla ilgili bazı maddeler elden geçirilip daha da somutlaştırıldı. Göçmen örgütleri, mülteci ve yardım dernekleriyle muhalefet partilerinin ortak görüşüne göreyse yasa, böylece daha da sertleştirildi.

"14 Haziran 2007'de Federal Meclis, 6 Temmuz'da da Federal Eyalet Temsilciler Meclisi'nde kabul edilerek 28 Ağustos 2007'de yürürlüğe giren bu yeni düzenlemelerin ana hatları şöyle; Mültecilere, dilekçeyle başvurmaları durumunda; temel Almanca bilgisine sahip olmaları, yeterince büyük bir evde oturmaları ve varsa okul çağındaki çocuklarını okula gönderdiklerini belgelemeleri halinde, "deneme" süreli bir oturma izni veriliyor. Ayrıca sabıka kayıtlarının bulunmaması, radikal ve terörist örgütlerle de ilişki halinde olmamaları gerekiyor. Bu oturma izninin uzatılmasıysa ilgili şahısların, geçimlerini tek başlarına sağlamış olmaları şartına bağlanıyor.

Genelde yabancıların, uyum sağlamaya ve vatandaşlığa geçmeye hazır olduklarının bir göstergesi olarak uyum kurslarına katılmaları, ayrıca Alman Anayasal ve hukuk düzeniyle ilgili bilgi sahibi olmaları talep ediliyor. Bu uyum kurslarına katılmayanlara yapılan sosyal yardımların kesilme tehlikesi söz konusudur.

Aile birleşimi konusundaki yeni düzenleme tepkilere neden oldu. Buna göre sadece reşit olan, yani on sekiz yaşını dolduran eşlerin Almanya'ya gelmesine izin veriliyor. Bu, zorla yapılan evliliklere karşı alınan bir önlem olarak açıklansa da Federal Alman Anayasası'nın evlilik ve ailenin korunmasını öngören hükümleri dikkat alındığında, Anayasal

açından sorunlu bir uygulama. Buna ilaveten, söz konusu düzenlemenin, vize zorunluluğu taşımayan ülkelerin vatandaşlarını kapsamaması da “eşitlik” ilkesiyle çelişiyor.

Bir başka tartışılmalı nokta da Almanya’ya gelmek isteyen serbest girişimci ve kalifiye iş gücü konumundaki kişilerle ilgili. 1 milyon Euro’luk yatırım miktarı ve en az on kişiye istihdam alanı açılması şartlarının yarıya çekildi ve on düzenlemelerle, 84 bin Euro olarak belirlenen yıllık asgari brüt gelir koşulu 48 bin Euroya çekildi bu alanda acil eleman ihtiyacı olan eyaletler için sorun teşkil etmeye devam ediyor.

4.3 Entegrasyon Politikalarındaki Enstrümanlar

Göçmenlerin Entegrasyonu için belirli siyasi gereçler kullanılması gerekli olabilir. Bu gereçler nelerdir? Uyum politikası genelde göçmen kavramına hitap ederek kullanılır ama göçmenlerin yansıra başka gruplarda toplum tarafından dışlanmaktadır. Uyum politikası bunlarında kapsayan, toplumsal dışlanmaya karşı bir siyasi tutumdur

Bir ayırma yapmak adına Uyum Politikasını spesifik ve spesifik olmayan olarak ikiye ayırabiliriz. Spesifik Uyum Politika belirli bir göçmen kesime hitap ederken spesifik olmayan uyum politikası tüm vatandaşlara yöneliktir ve elbette spesifik olmayan uyum politikası da yeni göçmenlerin daha iyi bir uyum süreci geçirmesini amaçlamaktadır (Dahm, 2011).

Bir örnek vermek gerekirse, Alman eğitim sistemindeki sınıflandırılma kaldırıldığını varsayarsak bundan tüm toplumun faydalandığı görebiliriz çünkü böylece toplumun çeşitli kesimlerinden farklı insanların arasındaki bariyerler kaldırılmış olacaktır. Buda değişik eğitim seviyelerine sahip olan özel eğitim okulları (Sonderschule) sınıflandırmasını ortadan kaldıracaktır. Aynı şekilde göçmen kökenli vatandaşlarda ayrımcılığa maruz kalmayacaktır. Eğitim sisteminde ne kadar az bariyer olursa toplum için o kadar faydalı olacaktır. Bu iş

piyasası içinde geçerlidir, çünkü göçmenlerin entegrasyonu toplumsal uyum için, birçok faktörden sadece biridir. Uyum politikasını böylece üç kategoriye ayrılabiliriz:

- Hukuki ve Siyasi boyut
- Sosyal ekonomik boyut
- Kültürel ve Dini boyut

Böylece siyasi gereçlerin ülkeye, ekonomik piyasa veya bir millet üzerinde etkilerini kullanabilmekteyiz.

Hukuki ve Siyasi boyut: Hukuki ve siyasi gereçler göçmenleri ülkeye entegre etmek için kullanılmaktadır. Bir yandan vatandaşlıkla kazanılan hakları teslim etmek öte yandan bir sürece girerek ve kuruluşlar güçlendirilerek göçmenlerin siyasi görüşlerinin oluşması ve buna göre istek ve ihtiyaçlarına cevap verecek duruma gelmesi amaçlanmaktadır.

Sosyal ekonomik boyut: Sosyal ekonomik boyutta tüm siyasi gereçler birleşmektedir ve göçmenlerin tüm toplumsal alanlara katılabilmeleri ekonomik piyasaya bağlıdır ve onun tarafında düzenlenir. Bu boyutta yer alan siyasi gereçler yönetimde kültürlerarası çalışmaya olanak sağlamaktadır.

Kültürel ve Dini boyut: Kültürel ve Dini boyut diğerlerine nazaran başarılması en güç alandır. Bu alanda uyum millet kavramına dâhil olmak anlamına gelmektedir, yani o milletin toplumu ile özdeşleşmektir.

Kavram olarak her ne kadarda millet ve ülke birbiriyle ilişkili görünse de aslında ülke daha çok hukuki ve siyasi boyutu, millet ise daha çok kültürel ve dini öğeler taşımaktadır. Çünkü millet kavramı ülke kelimesine karşın bir birliktelik hissi yaratmaktadır.

Tablo 11: Uyum Politikası Enstrümanları

Hukuki-Siyasi	Sosyo ekonomik	Kültürel-Dini
Vatandaşlık Hakkı tanıma ve çifte vatandaşlığa izin verme	Yurtdışında edinilen mesleklerin ve kalifikasyonların Tanınması	İslam dini dersleri
Seçim hakkı tanımak	Ayrımcılığa karşı politikalar	Dini sembollerin kullanımı
Özel danışma kuruluşların inşa edilmesi	Başvurularda gizlilik	Resmi kuruluşlara dini grupları dâhil etme
Dernekleşmeye Destek	Yönetimde kültürlerarası çalışmaya olanak sağlamak	Yerel çatışmayı yönetimi (Cami inşası)
	Dil teşviki	
	İki dillik seçeneği	
	İlçe politikasına/ yönetimine katılım	

Kaynak : Integration, Zuwanderung Und Soziale Demokratie-Friedrich Ebert Stiftung

Spesifik Uyum Politikası göçmenlere olası ayrımcılığa karşı koruma, toplumsal hayata dâhil etme ve etnik ve kültürel farkları dengelemek ilkeleri üzere kurulan bir politikadır.

5. BÖLÜM

ENTEGRASYON POLİTİKALARINDA HAMBURG ÖRNEĞİ

5.1 Hansestadt Hamburg'un Tarihsel Gelişimi

Hanse şehirleri orta çağda tüccarlar birliğine ve şehirler birliğine bağlı şehirlerdir. Şehirler birliği herhangi bir anlaşmaya dayalı değildi ve birlik gevşek bir yapıya sahipti. Dolayısıyla hangi şehirler hangi dönemde Hanse şehir olduğunu söylemek oldukça zordur.

Birliğe üyelikler, çıkışlar ve ihtilaflar her zaman gündemde olan konulardı. Birçok küçük “Hanse şehirleri” yakınındaki daha büyük şehirlere bağlanarak Hanse şehri olarak adlandırılmaktadır. Böylece yaklaşık 200 şehir dolaylı yada dolaysız Hanse şehri olarak adlandırılmaktadır.

Aynı şekilde Hanse hiç bir zaman şehirlerin isimlerini ve sayılarını açıklamamıştır. Zamanında İngiltere Kralının isteğine olumsuz cevap vererek detaylı bir listeyi açıklamamışlar. Belki de açıklanmamanın sebebi, böyle bir listenin olmamasından kaynaklanmaktaydı.

1669 yılında Hanse günün en son kutlandığı Lübeck şehrinde toplam Hanse'ye bağlı 9 şehir mevcuttu: Lübeck, Hamburg, Bremen, Braunschweig, Danzig, Hildesheim, Köln, Osnabrück, ve Rostock. Daha önce 1629 ve 1641 yıllarında gerçekleşen Hanse günlerinde Lübeck, Hamburg ve Bremen şehirleri, Hanse birliğini ve geleceğini korumak adına çalışacağına dair karar kılınmıştır. Bu üç şehrin ortak çıkarları ve ticari ilişkilerin yanı sıra, kapsamlı diplomatik ilişkilerinde mevcut olduğu bilinmektedir. Bu şehirlere başta “ Hür

Şehir“ denilmiş, daha sonra “Hanse şehri“ olarak nitelendirilmiştir (resmi adını 18. Yüzyılda almıştır). O zamandan beri Hanse şehri olarak adlandırılmaya devam edilmiştir.

Bu üç şehir devletleri konumlarını Alman imparatorluğu dönemine kadar koruya bildiği için, 20. Yüzyılda eyalet sistemleri oluşturulduğunda Araç plakaların önüne H (Hanse şehri) harfi eklenmiştir.

1980 yılında Zwolle şehrinde uluslararası şehir ortaklığı kurulmuştur. 1983 yılında ise Herfor kentinde Vestfalya Hansa Birliği hayata geçirilmiştir.

1990 yılından beri bazı Hansa şehirleri tekrar Hansa lakaplarını kullanmaktadırlar. Hansa bayrağının rengi kırmızı- beyazdır (Markus Wieneke, y.y.).

5.2 Hamburg Demografik Veriler

5.2.1 Hamburg Genel Nüfus

Hamburg’ta nüfus 2011 yılında daha önceki yıllardaki gibi artış göstermiştir. 31.12.2011 itibarı ile 1.789.836 insan Hamburg’ta yaşamaktadır. Nord İstatistik Dairesi verilerine göre bir önceki yıla göre 12. 388 kişilik bir artış görünmektedir

Nüfus artışının temelinde Hamburg’a göç edelerin Hamburg’tan ayrılanlara nazaran daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. 2011 yılında 93.466 kişi Hamburg’a yerleşirken 81.231 kişi ise şehri terk etmiştir. Bu da 12.235 gibi pozitif bir nüfus artışı anlamına gelmektedir. Yapılan göçlere baktığımızda daha çok iç göç görünmektedir. Özellikle Schleswig Holstein Aşağı Saksonya ve Kuzey Ren Vestfalya’dan göç aldığı görülmektedir. Dışarıdan gelenler ise daha çok Polonya, Bulgaristan, Romanya, İspanya ve Türkiye’den gelmektedirler.

2011 yılında 17.125 çocuk dünyaya gelmiş - bu bir önceki sene doğum sayısından 250 daha azdır. Yine ölen sayısı ise 17.060 olarak gerçekleşmiştir.

Nüfus olarak artış daha çok Hamburg merkez ve Hamburg'un kuzey bölgelerinde görünmektedir. Buna karşın en az artış Wandsbek ve Bergdorf bölgelerinde görünmektedir (Hamburg Schleswig Holstein İstatistik Dairesi, 2012).

5.2.2 Hamburg'da Yaşayan Göçmen Kökenli Nüfus

2012 yılı itibariyle Hamburg'da 513.000 göçmen kökenli insan yaşamaktadır. Bu rakam Hamburg'da yaşayan nüfusun % 29,9 una tekabül etmektedir.

Hamburg'da yaşayan göçmen kökenlilerin sayısı son yıl içerisinde değişiklik göstermemiştir. Aynı şekilde Hamburg toplam nüfusu içindeki payları da değişmemiştir. Göçmen kökenli nüfusun 238.000' inde Alman vatandaşlığı bulunmazken 150. 000' i Alman vatandaşlığına sahip ve 78.000 ise sonradan Almanya'ya gelen alman kökenlilerdir. 47.000 çocuk ise Alman vatandaşı olduğu halde anne veya babasından birinden dolayı göçmen kökene sahiptir.

Göçmenlerin dörtte biri Hamburg merkezde yaşamaktadır. Hamburg merkezde yaşayan göçmen kökenlilerin oradaki nüfusa oranı ise % 45 civarındadır. Kuzey Hamburg ve Eimsbütel bölgelerinde ise bu oranlar sırasıyla % 22 ve %23 civarındadır.

Göçmen kökenli nüfusun özellikle genç yaş gruplarında oransal olarak daha yüksek olduğu görünmektedir. 18 yaş altındaki genç nüfusun %45 ini göçmen kökenliler oluşturmaktadır. 65 yaş ve üzerindeki de ise bu oran %15'dir. Bu oranlar özellikle Hamburg'un farklı yerleşim merkezlerinde değişiklik arz etmektedir. Mesela Hamburg merkezde 18 yaş ve altı genç nüfusun 2/3 ünü göçmen kökenliler oluşturmaktadır. Billbork ve Veddelde ise bu oran %90' ın üzerindedir. Eimburg ve Kuzey Hamburg bölgelerinde ise bu

oran sadece % 36'dır. 30- 50 arası yaş gruplarında bu oran Hamburg merkezde % 50 civarında iken kuzey Hamburg bölgesinde % 25'e düşmektedir.

Göçmen nüfusun içinde ise erkeklerin payı daha yüksektir. Hamburg'ta yaşayan göçmen kökenliler hemen hemen dünyanın her ülkesinden gelmektedir. Ancak Türkler ve Polonyalılar göçmen nüfus içinde % 18 ile ilk sırada yer almaktadır. Türkiye'den gelen göçmen kökenliler Hamburg merkeze yerleşmişler ve buradaki nüfusun % 12 sini oluşturmaktadır. Wilhemsburg'ta 11.000 Türk bulunmaktadır. Bu da orada yaşayan göçmenlerin % 40 ını oluşturmaktadır. Polonya kökenlilerin ise merkezi Bergdorf'tur. Orada her dört kişiden biri Polonya asıllıdır. Lohbrügge ve Neuallermöhe'de ise 6 500 insan Polonya asıllıdır.

Bergdorf aynı zamanda eski Sovyet Rejimi altında yaşamış ülke vatandaşlarının yoğun olarak yaşadığı yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bergdorf'ta yaşayan göçmen kökenli nüfusun üçte biri eski Sovyet rejimi bakiyesi ülkelere gelmektedir, özellikle Kazakistan ve Rusya. Burada yine Neuallermöhe ve Lohbrügge bölgelerini anmakta fayda var 10.500 insan yine bu Sovyet bakiyesi topraklardan gelmektedir.

Yine Hamburg'un göç aldığı ülkeleri saymaya devam edecek olursak Afganistan, İran Sırbistan, Gana, Portekiz, İtalya ve Yunanistan ilk sırada yer alan ülkelerdir. Afgan göçmenler daha çok Billstedt, Jenfeld, Rahlstedt ve Neuallermöhe bölgelerinde yaşamakta ve sayıları toplam 10 000'i bulmaktadır. Billstedt bölgesinde Gana'dan ve Sırbistan bölgelerinden gelen göçmenler bulunmaktadır. Portekizli göçmenler ise daha çok Wilhelmsburg bölgesinde yaşamaktadır.

Belli ülkeler ve bu ülkelere gelenlerin yaş endeksi ile ilgili olarak, özellikle Gana, Afganistan ve Türkiye'den gelenlerin yaş ortalamasının oldukça genç olduğu görülmektedir. Örneğin Gana'dan gelenlerin %37 si 18 yaş altındadır. Yunanistan ve Portekiz'den gelenlere

baktığımız zaman bu oran %17-18 civarındadır (Hamburg Schleswig Holstein İstatistik Dairesi, 2012)

Hamburg Schleswig-Holstein İstatistik Dairesi, Göçmen kökenliler ile ilgili verilerde 1950 yılından itibaren dışarıdan Almanya'ya göç etmiş olanlar ve onların burada doğmuş çocukları, veya anne ve babasından birisi göçmen kökenli olanlar, Alman vatandaşlığını almış dahi olsalar yine bu araştırmada göçmen kökenli olarak ele alınmışlardır.

Tablo 12: Hamburg’da yaşayan göçmen kökenli nüfus

Göçmen Kökenli Nüfusun Bölgelere Göre Oranı (Yüzde)	Hamburg Genel	Bölgelere Göre						
		Hamburg-Merkez	Altona	Eimsbüttel	Hamburg-Kuzey	Wandsbek	Bergedorf	Harburg
Genel Nüfus	29,2	44,8	27,7	22,8	22,3	24,7	32	37,1
Erkek Nüfus	30,4	46	28,6	23,6	23,3	25,2	32,5	38,3
0-17 Yaş	44,9	67,9	40	35,5	36,8	38,6	44,6	54,5
18 - 24 Yaş	34,5	46,3	35,9	27,6	25,6	28,6	37	41,5
25 -29 Yaş	33,4	42,5	34,3	26,3	22,8	30,1	40,1	46,7
30- 49 Yaş	31	46,5	28,3	23,4	22,7	27	34,1	42,6
50 -64 Yaş	26,4	40,6	24,8	21,2	21,2	22,2	28,7	30,3
65 Yaş ve üzeri	15,2	27,3	15,1	13,2	14,2	10,8	14,2	16,3
Bayan Nüfus	28,2	43,5	26,8	22	21,3	24,1	31,5	35,9
0-17 Yaş	44,7	67,1	40,2	35,5	35,6	38,5	45,3	54,6
18 - 24 Yaş	33	44	35,7	26,3	23,6	29	34,8	40,5
25 -29 Yaş	31,6	41	31,2	24,5	22	30,7	40	46,1
30- 49 Yaş	31	47,9	28,4	23,6	22,6	28,7	34,9	42,2
50 -64 Yaş	25,6	40,3	24	20,3	20,4	21,7	28,6	31
65 Yaş ve üzeri	11,7	18,6	12,1	9,9	10,2	9,1	14,3	13,2

Kaynak: Hamburg Schleswig Holstein İstatistik Dairesi, 2012

Tablo 13: Hamburg’da yaşayan göçmen kökenli nüfus

Şehir Bölgesi (ilçe)	Göçmen Kökenli Nüfus		Göçmen Kökenlilerin Genel Nüfus İçindeki Oranı (Yüzde)	18 Yaşaltı Göçmen Kökenlilerin 18 Yaşaltı Genel Nüfus İçindeki Oranı (Yüzde)	Göçmenler Geldiği Ülkelere göre Dağılım		
					Yüzde olarak Göçmen Kökenli Toplum		
Mahalle					Türkiye	Rusya ve eski SSCB ülkeleri	Polonya
Bezirk Hamburg-Mitte	125 331	44,8		67,5	26,2	8,4	12,6
Bezirk Altona	70 298	27,7		40,1	23,8	11,8	8,3
Bezirk Eimsbüttel	56 346	22,8		35,5	14,2	9	10,1
Bezirk Hamburg-Nord	63 455	22,3		36,2	12,8	9,4	10,4
Bezirk Wandsbek	101 989	24,7		38,6	10,9	15,1	15,3
Bezirk Bergedorf	38 721	32		44,9	10	33,9	23,5
Bezirk Harburg	56 910	37,1		54,5	21	23,5	15,2
Hamburg insgesamt	513 050	29,2		44,8	18,1	14	13,1

Kaynak: Hamburg Schleswig Holstein İstatistik Dairesi, 2012

5.2.3 Hamburg’da Yaşayan Türk Nüfus

Hamburg Eyaletinde yerleşik 57.220 vatandaşımız bulunmakta, Schleswig-Holstein eyaletinde ise bu sayı 34.333 olmaktadır. Böylece, görev bölgemizde yaşayan toplam vatandaş sayımız 91.553’dür. Ancak, 2000 yılından bugüne kadar Alman vatandaşlığına geçmiş olan 24.360 vatandaşımız da dahil edildiğinde, Başkonsoloslüğümüzün hizmet vermekte olduğu toplam kişi sayısı 115.913’e yakın vatandaşımız yaşamaktadır (Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları / T.C. Dışişleri Bakanlığı).

Almanya’ya geldikleri ilk yıllarda ağırlıklı olarak sanayi sektöründe işçi olarak çalışan vatandaşlarımız, bugün çoğunlukla hizmet sektöründe görev almaktadır. Vatandaşlarımızın çoğu terzilik, tadilat işleri, tamircilik, kahve işletmeciliği gibi alanlarda çalışmakta, bunun yanı sıra, Hamburg ve Schleswig-Holstein Eyaletlerindeki büyük tersanelerde kaynakçılık, tesisat işçiliği yapan vatandaşlarımız bulunmaktadır. Ayrıca, yaşlılık emekliliğine hak kazanan ve emekli olanların büyük kısmı yılın yarısını ülkemizde geçirmektedir.

Hamburg ve Schleswig-Holstein Eyaletlerinde 4.000 civarında vatandaşımız işveren konumunda bulunmaktadır. Vatandaşlarımıza ait işletmelerinin tamamına yakını küçük ölçekli aile işletmelerinden oluşmaktadır ve ağırlıklı olarak ticaret ve hizmet sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Ayrıca, her iki eyalette bulunan tersanelerde kaynakçılık ve tesisat işçiliği alanlarında çalışan işveren vatandaşlarımız da vardır. (Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları / T.C. Dışişleri Bakanlığı).

Hamburg eyaletinde deniz ticareti işiyle meşgul az sayıda işadamımız da bulunmaktadır.

5.2.4 Hamburg’da Siyasi Yapı

Hür (Frei) ve ticaret (Hanse) şehri olan Hamburg Alman eyaletleri arasında siyasi geleneği itibariyle farklı bir konuma sahiptir. Şehir cumhuriyeti olarak kabul edilmekte ve eyalet yasalarına göre idare edilmektedir. Kendisini demokratik ve sosyal hukuk şehri olarak tanımlamaktadır.

Hamburg’ta en son 20 Şubat 2011 tarihinde gerçekleşen seçimlerde Sosyal Demokrat Parti (SPD) % 48 ile hükümete gelmiştir. Eyalet Başkanı Olaf Scholze olup aynı dönemde seçilen Türkiye Kökenli milletvekilleri Ali Rıza Şimşek (SPD), Kazım Abacı (SPD), Metin Hakverdi (SPD), Filiz Demirel (Yeşiller), Mehmet Yıldız (Sol Parti)

Yapılan bir araştırmaya göre Türkiye kökenli nüfusun %48 i Sosyal Demokratlara oy verirken %28’i yeşillere oy vermiştir. (Acar, 2012)

Hamburg’ta tespit edilebilen Türklerin kurduğu 35 Sivil Toplum Kuruluşu bulunmaktadır. STK’ların çoğu dini ihtiyaçları tedarik maksadiyle kurulmuş dernekler statüsündedir. Bunun yanında eğitim, kültür ve spor alanlarında da Türk kökenli STK’lar mevcuttur.

5.2.5 Hamburg’da Hoşgeldin Kültürü ve Welcome Center

Avrupa Birliği’nin en dinamik metropollerinden biri olan Hamburg bir çok uluslararası firma enstitü ve dünyanın her yerinden gelen çalışanlar için bir cazibe noktasıdır. Her yıl yaklaşık 80.000 kişi yeni yerleşim yerleri olarak Hamburg’da yaşamaya karar vermektedir (Hamburg Schleswig Holstein İstatistik Dairesi, 2012) ve bu sayı artmaya devam etmektedir.

Hamburg Ticaret Odasının Alten Wall 11 adresinde hizmet vermekte olan Das Hamburg Welcome Center (HWC) (Hamburg Hoşgeldiniz Merkezi) şehir dışından ve yurt dışından şehre yeni taşınanlara danışmanlık hizmetleriyle destek olmaktadır. Danışmanlık mekanizmasını aşan özel problemlerle karşılaşılması durumunda ise danışanlar yetkili kurum ve kuruluşlara yönlendirilmektedir.

Hamburg şehrinde yaşamaya karar verenlerin kendilerini rahat hissetmelerini sağlamak, bu anlamda sunulan ücretsiz bilgi ve danışma hizmetleriyle Hamburg’a yeni göç edenlerin uyum ve geçiş sürecini kolaylaştırma amacıdadır. Göçmenlere şehre ilk geldikleri günden itibaren bu ülkede memnuniyetle karşılandıkları ve hoş geldikleri hissini vermeyi amaçlamaktadır. Hamburg’a yeni taşınanlara sunduğu yoğun refakat hizmetiyle Hoşgeldin Kültürü’nün inşasında ön sırada yer almakta, diğer eyaletler için de önemli örnek alınacak bir kurum niteliğindedir.

Hamburg Willkommen Center’i ziyaret eden Devlet Bakanı Maria Böhmer, “Yeni göçmenlere verilen mesaj, Almanya’nın ülkeye bir katkı sağlamak üzere gelen göçmenleri hoşgeldiniz kültürüyle karşılayan toleranslı ve açık görüşlü bir ülke olduğudur” (BAMF, 2012) dedi.

Aynı açıklamasında, “Almanya’da Hoşgeldin Kültürü’nün inşası kalifiye eleman ihtiyacının büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda daha da önem kazanmaktadır. Bu sebeple Uyum Meclisi konuyla detaylı olarak ilgilenmiş ve bir çok somut öneri geliştirmiştir. Buna örnek olarak belediyelerde göçmenlerin danışma hizmeti alabilecekleri yetkin Welcome Center’ların ya da Danışma bürolarının kurulması verilebilir. Hamburg’un bu anlamda hoşgeldiniz kültürünü hayata geçirme ve göçmenlere danışmanlık hizmeti verme konusunda Almanya çapında ön sırada yer aldığını ifade etmiştir”.

5.3 Hamburg Eyaleti ve Dini Cemaatlerin Devlet Antlaşması

5.3.1 Almanya’da Genel Durum

Her dini toplum kendi inancının ön gördüğü bir yaşam tarzını yaşamak, ibadetlerini özgürce yerine getirmek, dini ve kültürel birikimlerini sosyal bir çerçevede paylaşmak ve bütün bu unsurların gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak konusunda özgürdür.

Alman Anayasası’nın din vicdan ve inanç özgürlükleri ile ilgili 4. Maddesinde, yasa önünde eşitlik konulu 3. Maddesinde din ve inanç özgürlüğü konusunda kimsenin mağdur edilemeyeceği ve herhangi bir imtiyaza da sahip olamayacağı, 33. Maddesi ile de medeni ve siyasi haklardan yararlanma, kamu görevlerin de bulunma ve dini inancın gizliliği konuları güvence altına alınmıştır. Yasal düzeyde ve uygulamalarda genel olarak bireysel din özgürlüğü konusunda pek fazla problemin olmadığı bilinmektedir (Homolka, 2010)

Kurumsal anlamda ise Almanya’da din ve devlet ilişkisi tarafsızlık ilkesi doğrultusunda işbirliği temeline dayanır. Devletin dini cemaatlerle olan ilişkisi

toplumun dinî ve diğer sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla dini grup/cemaatlerle işbirliği yapmak şeklindedir. Bu yüzden devlet dini cemaatlerle birçok hizmet anlaşması imzalamıştır (Habil Sonja Haug ve Anja Sticks, 2009)

Devletin dini cemaatlerle olan ilişkisi ve bu ilişkinin niteliği tarihsel süreçteki karşılıklı etkileşim nedeniyle kilise açısından pek sorun teşkil etmemektedir. Federal Anayasa’da belirtilmiş bir devlet kilisesi olmamasına karşın (1919 Weimar Anayasası 137/1), bazı kiliseler ve Yahudi cemiyeti dini cemaat olarak tanınmış ve onlara ekonomik ve sosyal yönden normal sivil derneklerden farklı bir statü (dini cemaat) verilmiştir. Dini bir kurum olarak bu oluşumlar kamu tüzel kişiliği haklarını (Korperschaft öffentlichen Rechts) sonuna kadar kullanabilmektedir. Fakat kurumsal anlamda Müslüman cemaatler açısından durum biraz farklıdır.

Devlet ile dini cemaatler arasındaki ilişkinin şekli Anayasa’nın 140. Maddesinde Weimar Anayasasının ilgili hükümlerine atıfla tanımlanmıştır. Dinî cemaatlerin haklarını ve inanç özgürlüğünü açıklayan bu hükümler 1919 Weimar Anayasasının 136, 137, 138, 139 ve 141. Maddelerinde yer almaktadır. Alman Anayasasının 140’ıncı maddesine göre bu Weimar Anayasasının bu maddeleri Anayasaya dâhildir.

Fakat bütün bu hükümler Almanya’daki mevcut din devlet ilişkisini belirlemede sınırlı kalmaktadır. Bu sebeple devlet, işbirliği yapılan alanlarla ilgili olarak dini cemaatlerle protokoller imzalamaktadır. İlişkinin ve işbirliğinin ayrıntıları bu sözleşmeler çerçevesinde belirlenmekte ve uygulanmaktadır.

5.3.1.1 Alman Yasalarına Göre Resmi Dini Cemaat Statüsü

Alman yasalarında resmi bir din, kilise veya cemaat olmadığı gibi dinin resmi tanımı da söz konusu değildir. Fakat eğitim, imar ve benzeri konulardaki yasalarda

dini cemaatlere atıfta bulunmaktadır. Temelde bu atıflar kilise için kullanılmıştır. Fakat prensipte devlet anayasal kavramları tarafsız, genel, din ve dünyevi görüşlerden bağımsız olarak yorumlamak zorundadır. Bu sebeple günümüzde ise bu atıflar bütün dini cemaatleri ifade etmektedir (Habil Sonja Haug ve Anja Sticks, 2009)

Genel anlamda dini cemaat belli bir inanç kaideleri çerçevesinde bu inancın gereklerini yerine getirmek üzere iki veya daha fazla kişinin bir araya gelerek oluşturdukları birlikteliğe denmektedir. Bu oluşum varlığı itibariyle dini cemaattir ve hukuki bir tanınma da gerektirmemektedir. Devlet kişilerin oluşturduğu bu yapıyı hukuki bir kimlik edinme konusunda zorlayamaz. Ancak devlet medeni veya kamu hukuku alanına giren talepler söz konusu olduğunda bu statünün elde edilmiş olmasını talep etmektedir. Bu nedenle dini oluşumlar kamu hukukuna veya medeni hukuka göre yasal kimlik kazanmaktadır.

Almanya’da bir dinin veya inanç grubunun resmi statü kazanması dini cemaat statüsünde tüzel kişiliğe sahip olması demektir (Habil Sonja Haug ve Anja Sticks, 2009)

5.3.1.2 Eyalet ve Federal Düzeyde Dini Cemaat Statüsün Verilmesi

1949 Anayasası’nda o gün itibariyle zaten mevcut olan Roma Katolik Kilisesi, Protestan Kilisesi ve Yahudi Cemaatine tüzel kişilik verilmişti.

Bugün Almanya’da dini bir cemaat kamu tüzel kişiliğini eyalet hükümetleri nezdinde ilgili bakanlığa (genelde kültür veya içişleri bakanlıkları) başvurarak elde edebilir. Kabul edilmeme durumunda mahkemeler kanalıyla da bu hak talebi gerçekleştirilebilir. Eyalet düzeyinde kabul edilmiş bir cemaatin oluşturacağı federal düzeydeki bir birlikte kamu tüzel kişiliği statüsünü elde edebilir.

Dini cemaatlerin kamu tüzel kişiliği elde etmesi veya muhatap dini cemaat olarak kabul edilebilmesi için gerekli olan şartları belirleyen yasal bir çerçeve veya yapılması gerekenler listesi bulunmamaktadır. Sadece Federal Anayasanın 140. Maddesinde:

"durumları ve üye sayıları itibariyle süreklilik teminatı verdikleri takdirde müracaat etmeleri halinde bütün dini cemaatlere aynı haklar verilmelidir"

denilmektedir. Buna ilaveten verilmiş bazı içtihatlar da dini cemaatlerin barındırması gereken hususları tanımlamaktadır. dini bir cemaat;

- 1- Gerçek kişilerden oluşmalı ve üyelikler şeffaf olmalı, (temelde gerçek kişilerin bulunmasıyla oluşan ara ve çatı kuruluşlarda dini cemaat sayılır)
- 2- Durumları ve üye sayıları itibariyle süreklilik teminatı sağlamalı, (KTK statüsü için 30 yıl ve bir eyalette binde bir (%0,1) temsiliyete sahip olmalı)
- 3- Temel inanç kaideleri konusunda cemaat içi anlayış birliği sağlanmış olmalı,
- 4- Din ve inanç alanı hakkında kapsamlı ve dinin bütün alanlarını içine alan bir amaca sahip bulunmalı ve faaliyetlerinin hedefini bu amaç teşkil etmeli,
- 5- Anayasa'ya sadık olmalıdır.

(Habil Sonja Haug ve Anja Stichs, 2009)

5.3.1.3 *Kamu Tüzel Kişiliği Elde Etmiş Dini Cemaatlerin Hakları*

İlgili anayasa maddesine göre dini cemaat olarak kabul edilenler aşağıdaki kamu tüzel kişiliği haklarına sahiptirler:

- 1- Dini cemaatler vergi toplayabilir veya kendi payının devlet tarafından toplanmasını isteyebilir,
- 2- Memur çalıştırabilir,
- 3- Gençliği Tehdit Edici Yazılar Federal Kontrol Dairesi'nde üyelikleri bulunur,
- 4- Sosyal yardım işleri ve gençlik yardımlarında bağımsız kurum olarak tanınırlar,
- 5- İmar planlarının çıkarılması esnasında dini amaçlı kullanılacak binaların yapılacağı yerleri belirlerler,
- 6- Dinî cemaatler, din hizmetinde bulundukları ve hayır işleri icra ettikleri müddetçe kurumlar vergisinden muaftır.
- 7- Kendi dinî cemaatlerine yardımda bulunanlar ödedikleri miktarları vergiden düşebilirler.
- 8- Devletten yardım alabilirler, devletin imkânlarını kullanabilirler,
- 9- Hastane, kreş, okul, huzurevi, üniversite ve benzeri yerleri işletebilirler ve bu konuda devletten maddi destek alırlar,
- 10- Kurumların haklarıyla bağlantılı olarak, askeri din hizmetleri alanında veya devlet okullarında anayasanın 7/3. maddesine göre dini cemaatlerin temel ilkelerine uygun olarak devlet tarafından verilen derslerin,
 - a. Müfredatını belirler,
 - b. İcazet verdikleri öğretmenlerin atanmasını sağlar,(Berlin ve Bremen'de denetleyebilir de)
 - c. Öğretmenin görevden alınmasını talep edebilir,
 - d. Din görevlileri vasıtasıyla okullarda din dersi verebilir.
- 11- İflas edemez ve mal varlıklarına devlet el koyamaz.

5.3.1.4 *Almanya’da İslam’ın ve Müslümanların Durumu*

İbadethaneler ve eğitim kurumları dini özgürlüklerin yaşanması ve dini ve kültürel birikimin gelecek nesillere aktarılması konusunda merkezi bir konumu teşkil etmektedir. Almanya, dini kurumlara ve onların cemaatlerine karşı bu özgürlüğü anayasal olarak güvence altına alan bir ülke olmakla birlikte Müslümanlarca oluşturulan kuruluşların dini cemaat olma statüsü konusunda ilgili makamlarca henüz kabul görmüş olmaması Müslümanlar açısından bu hakların kullanımında bazı aksaklıkların oluşmasına neden olmaktadır. Yasal hakların olup olmamasından ziyade bu hakların kullanılabilmesi için gerekli olan hukuki statünün kazanılması önemli bir adımdır. Bunun içinde dini cemaat statüsünde bir kamu tüzel kişiliğinin kazanılmasının bu hakların kullanılmasını kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

Almanya, Alman vatandaşlığına geçmiş olanlarla birlikte yaklaşık üç milyonu Türklerden oluşan, 4,3 milyon Müslüman nüfusa sahiptir. Müslümanlara ait 2.500 ibadethane olduğu tahmin edilmekte ve bunların 1.500’ünün Türklerin kurduğu cami derneklerine ait mescitler oluşturmaktadır. Cami dernekleri ve diğer Müslümanlar örgütlenerek federasyonlar ve çatı kuruluşlar meydana getirmiştir. Ancak din dersleri konusunda Berlin İslam Federasyonu 1998 yılında 18 yıllık bir hukuki mücadelenin sonunda muhatap cemaat olarak kabul edilmiş ve bu dersleri 7/3 çerçevesinde 2001 yılından beri vermektedir. Berlin İslam Federasyonu kamu tüzel kişiliği elde etmiş bir cemaat değildir (Schiffauer, 2010)

İslam din dersleri için bir dini cemaatin kamu tüzel kişiliği elde etmiş olması şart da değildir. Fakat siyasi irade muhatap kabul etme konusunda dini cemaatlerden bazı yapısal zorunlulukların yerine getirilmiş olmasını isteyebilmektedir.

Yukarıda da görüldüğü üzere kamu tüzel kişiliğini haiz dini cemaat statüsü elde edebilmek için hukuki bir engel görünmemektedir. Ancak İslam'a ve İslami kuruluşlara Hristiyan perspektifinden bakan **(siyasi engel)** ve dini bir kurum olarak karşılaştırmayı kilise ve diğer dinlerin organları (organizasyon yapısı, ruhbanlık, dini lider anlayışı, cemaat kütüğü, mistisizm) ile yapan anlayış Almanya'da İslami kuruluşların dini cemaat statüsü elde etmesindeki en büyük engellerdendir. Bunun yanında İslami organizasyonların dini temsiliyet anlamında bir birliktelik oluşturamamaları, her organizasyonun bu hakkı tek başına elde etmeye çalışması ve eyaletlerin bu konuda yetkili kılınmaları sebebiyle farklı uygulamalarının olabilmesi diğer önemli engeller olarak göze çarpmaktadır.

5.3.1.5 Bazı Müslüman Organizasyonlar

Toplumsal ve sosyal alanlardaki eksikliklerin farklı yön ve yöntemlerce ikamesi din alanında da Almanya'da yaşayan Türk vatandaşları arasında kendisini göstermiş dinin yaşanması ve yaşatılması konusunda kendilerine rehberlik edecek kişi arayışına girmişlerdir. Sosyalleşmenin, güç birliğinin, dil, din ve kültürü koruma ve gelecek nesillere aktarma düşüncesinin çekim merkezini ibadet yeri olarak kullanılan mekânlar oluşturmuştur.

Tablo 14: Almanya’da bulunan Müslümanlara ait Dernekler

Federasyon Adı	Kuruluş Yılı	Merkezi	Üye Sayısı (Tahmini)	Kültür Merkezleri/ İbadethaneler/ Kur’an Kursları
Diyanet Türk İslam Birliği (DİTİB)	1984	Köln	110.000-150.000	895
Almanya Müslümanları Merkez Konseyi (ZMD)	1994	Eschweiler	12.000-20.000	400
İslam Toplumu Milli Görüş (IGMG)	1995	Kerpen	87.000	323
İslam Kültür Merkezleri Birliği (VIKZ)	1973	Köln	21.000-100.000	300
Bosnalı Müslümanlar İslam Birliği	1994		30.000	65

Kaynak: İlgili Kuruluşların web sitelerinden elde edilmiş rakamlar

Yukarıda belirtilen ihtiyaç Diyanet İşleri Başkanlığının olmadığı 1980 öncesi dönemlerde Milli Görüş ve Süleymancı olarak ifade edilen gruplar ve benzeri oluşumlarca fark edilmiştir. Gruplar arası kutuplaşmanın doruk noktaya ulaştığı ve aynı dine mensup insanların birbirlerinin camilerinde namaz bile kılmadığı bir dönemin yaşandığı bilinmektedir. Camilerin hala cemaat isimleri atfedilerek tanımlandığı bilinmekle birlikte eski tutucu tavırların oldukça azaldığı görülmektedir.

5.3.1.6 Türkler Tarafından Kurulmuş Birlikler

5.3.1.6.1.1 Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB)

Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) bugün 895 derneği çatısı altında barındıran Almanya’daki en büyük İslami organizasyonlardan birisidir. 2010 yılı itibariyle Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı 825 imam ve 51 kadın din görevlisi adı geçen birlik camilerinde görev yapmaktadır. Camilerde görev yapan din

görevlilerinin hemen hemen hepsi Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gönderilmekte ve maaşları Türkiye Cumhuriyeti Devletince karşılanmaktadır.

Bir araştırmada Almanya’da yaşayan tüm Müslümanların %44’ünün ve Türk kökenli Sünni Müslümanların ise %65’inin DİTİB’i tanıdığı belirtilmektedir.

Bünyesindeki Dini Yüksek İstişare Kurulu kararı ile 10 Haziran 2010 tarihinde Cemaat Kütüğü oluşturmaya başlamıştır. Bu uygulamanın dini cemaat olarak tanınma yönünde bir adım olduğu düşünülmektedir. 11.01.2011 tarihinde DİTİB’in Hessen eyalet teşkilatı din dersleri konusunda muhatap kabul edilme amacıyla ilk defa Alman makamlarına başvuruda bulunmuştur. Süreç devam etmektedir.

Muhatap kabul edilme konusunda gerekli adımları atmadığı ve dil bilen nitelikli din görevlilerinin olmadığı belirtilerek eleştirilmektedir. Ayrıca Alman makamları, birliğin başkanının Türkiye’den atanması (Uygulama olarak din hizmetleri müşaviri adı geçen birliğin aynı zamanda başkanlığını yürütür.), din görevlilerinin maaşının Türkiye Cumhuriyeti Devletince ödenmesi gibi hususları öne sürerek derneği Müslümanlar adına muhatap kabul etme konusunda isteksiz davranmaktadır.

5.3.1.6.1.2 İslam Toplumu Milli Görüş (IGMG)

DİTİB’den sonra en büyük Müslüman-Türk organizasyonu olan İslam Toplumu Milli Görüş, 1969 yılında kurulmuştur. Avrupa’daki 11 değişik ülkede teşkilatı bulunan organizasyon Almanya’da 15 bölgede, 323 camide faaliyet göstermektedir. Yaklaşık 87.000 üyesi mevcuttur (Schiffauer, 2010).

5.3.1.6.1.3 İslam Kültür Merkezleri Birliği (VIKZ)

Almanya'ya göç eden Türkler tarafından 1973 yılında Köln'de kurulmuştur. Süleyman Hilmi Tunahan'ın öğretileri doğrultusunda teşkilatlanmış olan grubun Almanya'daki bir uzantısı olarak faaliyet göstermektedir. Geleneksel eğitim tarzları olarak yapmış oldukları yurt ve yuvalarda klasik dini eğitim vermekte ve aynı zamanda kendi görevlilerini de yetiştirmektedirler (Adıgüzel, 2011)

Almanya Alevi Birliği (AABF)

AABF 1986 yılında bir çatı birliği olarak kurulmuştur. Bugün 120  ye derneği ve yaklaşık 20.000 kayıtlı  yesi bulunmaktadır. AABF'nin Kuzey Ren Vestfalya, Hessen, Berlin ve Bavyera eyaletlerindeki dernekleri, derneklerinin anayasanın 7. maddesi, 3. fıkrası uyarınca bir dini cemaat olduklarını kabul ettirmiş bulunmaları sebebiyle yukarıda anılan eyaletlerde müfredata uygun din dersi verebilmektedir (Adıgüzel, 2011)

5.3.1.7 Birliklerce Oluşturulan  atı Organizasyonlar

5.3.1.7.1.1 Müslüman Koordinasyon Konseyi (KRM)

Almanya Müslümanları Koordinasyon Konseyi, (KRM) 10 Nisan 2007 tarihinde Almanya'daki Müslümanların toplumsal yaşamlarında merkezi bir konuma sahip olan cami derneklerinin çok büyük bir çoğunluğunu temsil eden 4 büyük İslami kuruluş; D T B, Almanya İslam Konseyi (IRD), Almanya Müslümanları Merkez Konseyi (ZMD) ve İslam Kültür Merkezleri Birliği (VIKZ) tarafından kurulmuştur. KRM, eyaletler ve federal düzeyde örgütlenmesini tamamlayarak var olan çatı kuruluşları ile işbirliği içinde devlete karşı Müslümanlar'ın birlik halinde temsilini sağlamayı hedeflemektedir. Devlet tarafından muhatap kabul edilme çabası olarak da

tanımlayabileceğimiz bu oluşumun içindeki organizasyonların kendi başına hareket etme eğiliminde olmaları sebebiyle zayıf olarak tanımlanmaktadır (Adıgüzel, 2011).

5.3.1.7.1.2 Federal Almanya Cumhuriyeti İslam Konseyi (IRD)

Yönetiminde IGMG'e bağlı derneklerin baskınlığı dikkati çekmektedir. Almanya'daki bütün Müslümanları temsil etmeye yönelik olarak oluşturulmuş bir çatı kuruluştur (Schiffauer, 2010)

5.3.1.7.1.3 Almanya Müslümanları Merkez Konseyi (ZMD)

Arapların öncülüğünü yaptığı bir kuruluştur. Birçok farklı etnik kimliği bünyesinde topladığı ve 2001'den sonraki yıllarda medyada etkin bir biçimde yer alarak kamuoyunda bir muhatap haline gelmeyi başardığı belirtilmektedir. Türklerce kurulan oluşumlarla karşılaştırıldığında Arapların ve diğer ülkelerden gelen Müslümanlarında içinde yer aldığı bu oluşum daha heterojen bir yapıya sahiptir.

5.3.1.8 İslam Din Dersleri

Örgün eğitim içinde bir İslam din dersi konusu diğer bazı AB ülkelerinde olduğu gibi Almanya’da da;

- Dersin olup olmaması,
- Kimlerce ve hangi dilde verileceği,
- Hangi kuruluş ya da cemaatin muhatap kabul edileceği,
- Öğretmenlerin nasıl yetiştirileceği,
- İçeriğinin nasıl belirleneceği,
- Nasıl bir öğretim yaklaşımı benimseneceği

tartışmalarıyla gündemdeki yerini korumaktadır.

Bütün bu tartışmalarla birlikte eyaletlerin kendi içinde Müslüman öğrenciler için Almanca İslam Din Dersi konusunda bir çözüm arayışlarının varlığı ve çeşitli uygulamaların olduğu bilinmektedir. Fakat bu uygulamalar (Berlin hariç) okullardaki din eğitiminin yasal temellerini oluşturan anayasanın 7. maddesinin 3. paragrafında ifade edilen yapı ile uyumlu bir (İslam) din dersi olarak kabul edilmemektedir.

Anayasa’nın 7. Maddesinin 3. fıkrasında, din dersinin kamu okullarında okutulan düzenli bir ders olduğunu hüküm altına alan madde şöyledir:

*"Din dersi resmi okullarda, din öğretimi yapmayan okullar hariç düzenli bir derstir. Devletin denetim hakkı saklı kalmak kaydı ile din dersi, **dini cemaatlerin prensipleriyle uyum içinde verilir.** Hiçbir öğretmen kendi iradesi dışında din dersi vermekle yükümlü tutulamaz."*

Bu madde din dersleri konusunda iki önemli hususun altı çizilmektedir:

- Düzenli bir ders olması (asıl ders statüsünde olması),
- Devlet denetiminde ilgili dini cemaatlerin prensiplerine uygun olarak verilmesi.

Almanya’da din derslerinin içeriğinin belirlenmesi ve ders verecek öğretmenlerin atanması konusunda dini cemaatlerin görüşünün alınması görüldüğü üzere yasal bir zorunluluktur. Eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi konusunda eyalet hükümetleri yetkili olduğu için bir cemaatin bu konuda muhatap olarak kabul edilmesinde de onlar yetkilidir(Yurdakul ve Bodemann, 2010) (Habil Sonja Haug ve Anja Stichs, 2009)

Bu çerçevede eyalet uygulamalarının deneme mahiyetinde bile olsa sürdürüldüğünü görebiliyoruz. Fakat bu iş mahkemelere taşındığında hukuki merciler olumsuz yönde hüküm vermekte ve dini cemaati muhataplık konusunda zorunlu kabul etmektedirler.

İslam din derslerinin örgün eğitim içinde asıl ders statüsünde yer alamamasının en önemli nedeni İslam’ın Hristiyanlık ve Yahudilik gibi yasalarda tanımlanan dini cemaat kavramına uygun bir oluşumunun henüz bulunmaması oluşturmaktadır. Hristiyan kiliseler ve Yahudi cemaatleri dini cemaat statüsünde tüzel kişiliğe sahiptir. Böylece mensuplarına yönelik din derslerinin içeriği ve ders verecek öğretmenlerin seçimi konusunda yetkilidirler. Bu dersler örgün eğitim içerisinde asıl ders statüsünde verilmektedir.

Almanya’daki hiçbir Müslüman kuruluş şu anda okullardaki din eğitiminin yasal temellerini oluşturan ve bu maddede ifade edilen yapı ile uyumlu, (İslam) din dersi verme statüsünü haiz bir kuruluş olarak kabul edilmemiştir. Buna rağmen Almanya İslam Konferansı 2008 yılındaki genel kurul toplantısında Almanca İslam din

dersinin düzenli bir ders olarak ders müfredatlarında yer alması konusunda karar almıştır (Habil Sonja Haug ve Anja Sticks, 2009)

Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB), pilot projeler şeklinde başlamak suretiyle İslam din derslerini verebileceğini açıklamış ve bazı girişimlerde bulunmuştur. Ancak Alman makamlarınca bu konuda muhatap kabul edilmenin ön şartının “dini cemaat” statüsünün tanınması olduğu ifade edilmiştir. Almanya’da yaşayan Müslüman toplumu doğrudan ilgilendiren konularda yapıcı katkı sağlamak isteyen DİTİB’in bu konuda yeni bir yapılanma ve eyaletlerde dini cemaat olarak kabul edilme konusunda gerekli teşkilatlanmasını yerine getirmeye çalışmaktadır. DİTİB, Hessen eyaletinde bu oluşumunu tamamlayarak din dersleri konusunda muhataplık başvurusunda bulunmuştur.

Muhatap kabul edilme konusunda DİTİB’e ilaveten, Türkiye kökenli bazı Müslüman çatı kuruluşların (IGMG, VIKZ) ve Arapların öncülüğünü yaptığı Zentralrat der Muslime (ZMD) gibi derneklerin bu konumu elde edebilmek konusunda çalıştıkları bilinmektedir. DİTİB’in daha organize bir kuruluş olması ve bağlı derneklerinin fazlalığına rağmen Türkiye’den giden 5 yıl süreli geçici din görevlilerinin yeterli dil bilgisine sahip olmaması ve Hristiyan ve Yahudilerde olduğu gibi dini bir temsilci ortaya koyamamasının muhatap kabul edilme konusundaki engellerden bazıları olduğu dile getirilmektedir.

İslam din dersleri Almanya’da yaşayan Müslüman kitlenin sadece bir ihtiyacı değil aynı zamanda yasal bir hakkıdır da. Bu sebeple din dersinin şekli ve içeriği oluşturulurken ilk etapta bu kitle dikkate alınmalı, onların ihtiyaçlarına odaklı kararlar verilmelidir. Bu çerçevede Müslüman kuruluşların teklifleri ve konuya ilişkin çalışmalarının esas alınmalıdır. Din dersleri bağlamında dini cemaat olarak

muhatap alınmaya dair başvuruların bir fırsat bilinip bir an önce değerlendirilmesi İslam din dersi konusundaki süreci kolaylaştıracaktır. Aksi takdirde farklı bölgelerde uygulanan pilot projelerin getirisi da sınırlı olacaktır.

5.4 Hamburg Eyaleti ile Cemaatler arasında yapılan antlaşma

Almanya’da uzun süredir tartışılan Müslüman toplumun kamu tüzel kişiliği hakkı konusunda Hamburg eyaletinde önemli bir adım atılmaktadır. Hamburg Eyalet Yönetimi uzun süredir Müslüman cemaatlerle görüşmeleri neticesinde eyalet ile cemaatler arasında bir sözleşmenin yapılmasını kararlaştırmıştı. Yaklaşık beş senedir Eyalet, Kilise ve Müslüman Cemaatler okullarda din derslerinin verilmesine yönelik ortak çalışmaları yürütmektedirler. Bu girişimler sonucunda Ramazan ayına denk gelen Ağustosun ikinci haftasında sözleşmenin imzalanması hedeflenmekteydi. Bu doğrultuda 14.08.2012 tarihinde Eyalet Yönetimi Müslüman Cemaatlerle sözleşmeyi imzaladı. İmzalanan metnin yürürlüğe girmesi için senatodan geçmesi gerekiyor. Bu sürecin de önümüzdeki Ocak 2013 ayına kadar tamamlanması planlanmaktadır. İmzalanan sözleşme Vatikan, Yahudi Cemaati ve Protestan Kilisesi ile imzalanan sözleşmelerle benzer hukuki konuma sahip olacak.

Sözleşmeyi imzalayan Müslüman cemaatler: **DİTİB**, **Schura** (Milli Görüşün önderlik ettiği organizasyon), **İslam Kültür Merkezleri Birliği**. Eyalet Yönetimi benzeri bir sözleşmeyi de Alevi Cemaati ile de imzalamıştır.

Sözleşmenin içeriğinden bazı önemli başlıklar şunlardır:

- Okullarda din derslerinin verilmesi,
- Din dersi verecek öğretmen ve dini ibadeti yönlendirecek imam yetiştirilmesi,
- Dini kurumlar (cami, eğitim merkezi, yuva) kurulmasında eyalet desteği,

- (Eyalet) Radyo ve Televizyon Danışma Heyetinde temsil hakkı,
- Dini bayram günlerinin (senede üç gün) tatil olması,

Almanya'nın diğer eyaletleri için de örneklik teşkil edecek bu girişim sonrası gelişmeler takip edilmelidir.

Devlet Antlaşmasının Maddeleri ve Getirdikleri

Madde 1- Antlaşma Hamburg Eyaleti ve DİTİB, SCHURA Hamburg ve VİKZ arasında imzalanacaktır.

Madde 2- Hamburg Eyaleti İslam dinini tanıyacak ve kanun ile koruma altına alacaktır.

Madde 3- Temel ölçüler: Cinsiyet eşitliği. Kadınlar kıyafetlerinden dolayı kısıtlanmayacaktır.

Madde 4- Dini Bayramlar: Ramazan, Kurban ve Muharrem'de Müslüman öğrencilere birer gün resmi tatil verilecektir.

Madde 5- Üniversite eğitimi: Hamburg Üniversitesi ilahiyat ve din pedagojisi bölümü oluşturacak. Müfredat hazırlığında dini cemaatlerinde katkısı sağlanacaktır.

Madde 6- Dini cemaatlere Eğitim ve Kültür kuruluşu oluşturma hakkı verilecektir.

Madde 7- Özel kurumlarda dini hizmetlerin verilmesine izin verilecektir. Hastane, Hapishane gibi kurumlarda özel günlerde ibadet hakkı tanınacaktır.

Madde 8- Haftanın belirli gününde ve saatinde Müslümanlara özgü dini yayınlara izin verilecektir. NDR, ZDF ve DLR denetleme kurulunda temsil edilecektir.

Madde 9- Minareli ve kubbeli camii inşasına izin verilecektir.

Madde 10- Müslümanlar cenazelerini kendi dini inançlarına göre defin etme hakkına sahip olacaklardır.

Madde 11- Dini cemaatlerden Senato'ya bir temsilci gönderilecektir.

Madde 12- Dostluk şartı: Anlaşmazlık durumunda taraflar uzlaşma yoluyla mutabakatı sağlayacaktır.

Madde 13- Antlaşmanın yürürlüğe girmesi için Hamburg Eyalet Parlamentosunda onaylanması gerekmektedir.

Ramazan Bayramının ilk günü, Kurban Bayramının ilk günü ve Muharrem ayının 10.günü yani **Aşura günü** Hamburg eyaletinde İslam dini mensupları için geçerli resmi bayram statüsü kazanmıştır.

Sözleşmeye taraf olan İslami cemaatler, mevcut yasalar çerçevesinde, kendi okullarını, kültür faaliyetlerini yürütecek kurumları açabilecek,. Bunların finansmanı hususunda taraflar birlikte hareket edecektir. Aynı şekilde, Hamburg eyaleti, Müslümanlar için, üniversite düzeyinde bir İlahiyat ve din pedagojisi bölümünü destekleyecektir.

Sözleşmeye göre hastane, Hapishane gibi benzeri yerlerde, müslümanlar için dini hizmetler İslami cemaatler tarafından verilecek, devlete ait televizyon ve radyo kanallarında İslami yayınlar için orantılı olarak yayınlara, dini programlara müsaade edilecektir. Camilerin iç ve dış düzenlemeleri, inşaatı İslami cemaatlerin gözetiminde olacak, Hamburg belediyesi bu işlerin sağlıklı bir şekilde yürümesi için, bütün dinlere eşit mesafedeki duruşunu koruyarak, elinden geleni yapacaktır.

Okullarda verilen İslam din dersleri ile ilgili hükümlere gelince, bununla ilgili hususları yukarıda açıkladık. Bu işin belki de bu noktaya gelmesinde ön ayak olan bu fiili durum aynen korunmuş, ancak bir madde ile, Federal Anayasanın ilgili maddesine atıfta bulunulmakla yetinilmiştir.

Tartışma konusu olarak kalan, bir diğer husus ise, İslami cemaatlere tanınmayan kamu tüzel kişisi statüsü. Bu hususta ise, sözleşmenin son maddesine eklenen bir notla, İslami cemaatlerin, Federal anayasanın 140. Maddesi ve buna bağlı olarak Weimar anayasasının 137. Maddesi çerçevesinde, kamu tüzel kişisi statüsü kazanma arzuları vurgulanmıştır.

Sözleşme Hamburg eyalet parlamentosu olan Senato'da onaylandığında yürürlüğe girecektir. İlk etapta 10 yıl müddetle yapılan bu sözleşme, bu sürenin bitiminde, tecrübeler ışığında yeniden gözden geçirilecek ve ele alınacaktır.

Müslüman haklarının tanınması ile ilgili olarak, bu güne kadar yarı gönüllü, önyargılarla dolu ve güvenlik sorunlarının gölgesindeki İslam Konferansları teşebbüslerinde başarıya ulaşamamıştır. Yine Alman üniversiteleri ve bilim adamları tarafından yapılan, bütün bilirkşi incelemeleri Müslüman cemaatlerin, gerek hukukî gerekse fiilî açıdan bir dinî cemaat özelliğini taşıdığını ortaya koymuştur. Şimdi, zaten olması gereken bu durum diğer eyaletler tarafından da ciddi bir şekilde değerlendirilmeli ve Hamburg bütün Almanya'ya acilen örnek olmalıdır.

Hamburg Belediye Başkanı Olaf Scholz'un da belirttiği gibi, bu anlaşma bir işbirliğinin başlangıcına işaret etmektedir, neticesine değil.

5.5 Hamburg'un Türk Öncüleri

Aydan ÖZOGUZ

1967 yılında Hamburg şehrinde esnaf olan bir Türk ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi ve Hamburg-Lokstedt'te büyüdü. Liseyi bitirdikten sonra 1989 yılında Alman vatandaşı oldu ve üniversitede İngiliz Dili ve Edebiyatı eğitimine başladı. Üniversite eğitimini tamamladıktan sonra 1994 yılında Hamburg Körber Vakfı'na bilimsel araştırmacı olarak girdi ve burada uyum konulu çok sayıda proje yürüttü. 2001-2008 yılları arasında Hamburg Belediye Meclisi üyeliği ve SPD Grubu Uyum ve Göç Sözcülüğü görevlerini yürüttü. 2009 yılında Almanya Federal Meclisi'ne seçildi. Aile, Yaşlılar, Kadınlar ve Gençlik Komisyonu üyeli yaptı. Buradaki çalışmalarının merkezini gençliğin korunması ve güncel medya oluşturdu. Aynı zamanda Federal Meclis İnternet ve Dijital Toplum Araştırma Komisyonu üyeliği yaptı. 2010 yılı Mart ayında Federal Meclis SPD Grubu tarafından uyum sorumlusu olarak atandı. Ayrıca Türk-Alman Parlamenterler Grubu mensubudur. Parlamenter olarak çalışmalarının yanında Türk-Alman Toplumu, Almanya Müslüman Akademisi Vakıf Konseyi ve Hamburg Göçmen Vakfı Danışma Kurulu üyesidir (50 Yıl 50 İnsan, 2012) .

Vural ÖĞER

Vural Öger, Türkiye'de başarılı bir lise öğrenimi sonrasında Berlin Teknik Üniversitesi'nde mühendislik okudu. 27 yaşında Almanya'da yaşayan Türkler için Charter seferler düzenleyen seyahat acentesini kurdu. İşletmesini zamanla genişleterek 80'li yıllarda Alman turistlere yönelik paket turlarla Türkiye'ye seyahat imkânı sunan ÖGER TOURS isimli şirketini kurdu. Böylece Türkiye turizminin

öncüsü oldu ve Türkiye’yi kitle turizminin hedef ülkesi haline getirdi. ÖGER TOURS kısa süre içinde yıllık 1,2 milyon yolcusu ve 700 milyon Avro’nun üzerinde cirouyla Avrupa’nın Türkiye’ye sefer düzenleyen en büyük şirketi oldu. Vural Öger, hizmetleri nedeniyle 2000 yılında Türkiye liyakat nişanı 2001 yılında da Almanya liyakat nişanına layık görüldü. 2004 yılında Avrupa Parlamentosu’na milletvekili olarak seçilmiştir.(50 Yıl 50 İnsan, 2012)

Fatih AKIN

Türk kökenli Alman bir sinema yapımcısı olan Fatih Akın, “Gegen die Wand” (Duvara Karşı) isimli filmi ile 2004 yılında “Altın Ayı” ödülünü kazandı ve Avrupa’nın önde gelen rejisörleri arasına girdi. Bu dönemde henüz 30 yaşında idi. Akın’ın sinema geçmişinde sinema üzerine üniversite eğitimi, iki kısa film, ailesinin Türkiye’den Hamburg’a göçü üzerine bir belgesel film ve üç sinema filmi bulunuyor. Uluslararası arenada elde ettiği son başarı 2007 yılında “Auf der anderen Seite” (Yaşamın Kıyısında) isimli drama filmi ile Cannes Film Festivali’nde aldığı “en iyi senaryo” ödülü oldu ve bunu daha sonra Avrupa Film Ödülü ve Almanya Film Ödülü takip etti. 2009 yılında çektiği “Soul Kitchen” adlı filmi ile katıldığı Venedik Film Festivali’nden “Özel Jüri Ödülü” ile dönen Fatih Akın, 2004 yılında kurduğu “corazón international” isimli prodüksiyon firmasında kendi filmlerinin yanı sıra uluslararası ve ulusal başarılar elde eden “Chiko”, “Takva” ve “Die Kinder von Diyarbakır” gibi filmleri de çekti (50 Yıl 50 İnsan, 2012)

Kübra GÜMÜŞAY

TAZ gazetesinde serbest gazeteci ve köşe yazarı olarak çalışan Kübra (Yücel) Gümüşay, aynı zamanda Almanya’nın ilk başörtülü köşe yazarı. “Medium Magazin für Journalisten” isimli web sitesi, 2011 yılı çerçevesinde seçtiği 30 yaşın altında çok dilli en iyi 30 gazeteci arasında Gümüşay’a da yer verdi. Sanal ortamda oluşturduğu

blog “ein-fremdwoerterbuch.com” Almanca konuşulan bölgelerde en tanınmış Müslüman bloglardan biri oldu ve 2011 yılı “Grimme Online” ödülü için aday gösterildi. Gümüştay 20 farklı uluslararası blog ile işbirliği içerisinde “Global Bloggers for Change”i kurdu. Hamburg ve Londra’da Siyaset Bilimi okuyan Gümüştay, aynı zamanda Almanya’daki aktif ve entelektüel Müslümanların buluşma mekânı olan “Zahnrad” isimli sosyal ağına da kurucularından. “Skandal! Die Macht medialer Empörung” ve “Manifest der Vielen –Deutschland erfindet sich neu” isimli kitaplara da yazar olarak katkıda bulundu. Halen eşi Ali Aslan ile birlikte İngiltere Oxford’da yaşayan Kübra Gümüştay, çocuk ve gençlere yönelik uyum ve göç konulu bir araştırma kitabı üzerinde çalışmalarını sürdürüyor (*50 Yıl 50 İnsan*, 2012).

Aygül ÖZKAN

Hamburg’da doğdu ve burada eğitim gördü. Özkan, liseden sonra Avrupa ve Ekonomi Hukuku ağırlıklı olmak üzere Hamburg Üniversitesinde Hukuk eğitim aldı. Hukuk stajının ardından ikinci devlet sınavını da geçerek avukat oldu. 1998 yılından beri Hamburg Eyalet Mahkemesi nezdinde yetkili bir avukat olan Aygül Özkan, son dönemlerde bu mesleğine ara verdi. 1998’den 2005 yılına kadar Alman Telekom AG’de ve 2006’dan 2010 yılına kadar da TNT Post Lojistik şirketinde yöneticilik yaptı. 2008-2010 yılları arasında Hamburg Eyalet Meclisi’nde milletvekili olan Özkan, 27 Nisan 2010 tarihinden beri Aşağı Saksonya Eyaleti Sosyal İşler, Kadın, Aile, Sağlık ve Entegrasyon Bakanlığı görevini yürütmektedir (*50 Yıl 50 İnsan*, 2012).

Zerrin KONYALIOĞLU

Konyalıoğlu, üç yaşındayken Almanya’ya geldi. Annesi İstanbul’u özlediği için çocuklarıyla beraber geri döndü, babası ise Almanya’da kaldı. Birkaç kez bu şekilde gidiş gelişler yaşadı. Daha henüz öğrenci iken İstanbul ve insanları üzerine iki fotoğraf sergisi açtı. Sanat tarihi kitapları tercüme etti, Almanca ve Türkçe dersleri

verdi. Üniversitede Türkoloji ve Alman Edebiyatı okudu ve daima kesişen ortak noktaları aradı. Üç yıldır siyasi faaliyetler içerisinde yer alan Konyalıoğlu, kültürlerarası festivaller de organize etti. 2011 yılında Türkçe bilgisinin Almanca yeterliliğe destek sağladığı bir dil konseptini geliştirdi. Blankenese bölge derneği aracılığı ile konsept için başvuruda bulundu ve başvuruyu kabul eden Federal hükümet, 2 milyon avro destek sağlama kararı aldı (*50 Yıl 50 İnsan*, 2012).

6. BÖLÜM:

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türklerin 1960'ların başında işgücü olarak Almanya'ya gitmeleri ile Türkiye - Almanya ilişkileri bambaşka bir seyir kazanmış, göçün sadece ekonomik ve siyasi sonuçları değil bugün daha çok hissettiğimiz sosyal ve kültürel alanda önemli sonuçları olmuştur.

Türklerin negatif unsurlarla ilişkilendirilmesi bir sorun olarak gündeme gelmekte, Türklerin kendilerini büyük toplumun parçası olarak hissetmelerinin önünde bir engel oluşturmaktadır.

Entegrasyonun ne anlama geldiği açık değildir, diğer bir ifadeyle çok farklı entegrasyon kavramları ve bir o kadar da farklı düşünceler vardır.

Entegrasyon bu bağlamda, az ya da çok tek taraflı, “göçmen” olarak kabul edilen kişilerin yerine getirmesi gereken bir uyum çabasıdır ve “entegrasyon” aynı zamanda bir yaptırım sistemidir, çünkü yerine getirilmemesi durumunda sembolik ve ekonomik ceza tehditleri içermektedir (entegrasyon kurslarına katılmayan ve sosyal yardım alanlara yapılan yardımlar kesilmektedir.).

Entegrasyon, yabancılık göndermelerini onaylamaktadır, çünkü bu sözcük neredeyse sürekli olarak göçmenler hakkında konuşulmak üzere kullanılmaktadır. Böylece göç kökenli insanlar Almanya'da doğmuş ve büyümüş ve yaşam merkezlerini buraya taşımış olsalar da, düzenli bir şekilde entegre edilmeleri gereken yabancı unsurlar olarak yapılandırılmakta ve saptanmaktadır.

Entegrasyonun düzenleyici esasına karşı bu itiraz, sonuçta eleştirel biçimde Almanya’da göçe ilişkin hakim söylemi ve mevcut politikayı büyük ölçüde karakterize eden bir çelişkiye işaret etmektedir. Alman kamuoyunda diğerleri ve yabancılar (*Fremde*) olarak görülen kişilerden ya da sözde doğru politik deyimle “göç kökenli insanlardan” katılmaları ve eşitlenmeleri talep edilmekte, ancak bunu gerçekleştirecek politikalar üretilmesinde sürekli zorluklar yaşanmaktadır.

O halde bu temelde, göç toplumu gerçekliğini düzenleyen bir bakış açısına yönelik alternatif bir esasın düşünülmesi anlam kazanmaktadır. Entegrasyon yerine katılımın daha kalıcı daha verimli ve daha uygun bir referans olabileceğidir. Burada düzenleyici bir referans olarak “katılımın” anlamı, göç toplumu gerçekliğini biçimlendirmenin, tanıma deneyimlerinin çoğaltılması ve aşağılama deneyimlerinin azaltılması düşüncesine dayandırılmasıdır.

Katılımın en etkin bir şekilde sağlanması için Irkçı saldırı, ayrımcı uygulama, yabancı düşmanlığı, İslamofobi, nefret suçlarına karşı kamuoyu nezdinde net bir tavır belirlenmeli ve etkin mücadele mekanizmaları kurulmalıdır.

Neo-Nazi cinayetleri örneğinde görüldüğü üzere, aşırı sağcı örgütlerin vatandaşlarımıza yönelik eylemlerinin önlenmesi için gerekli etkin tedbirler alınmalı, bu tür eylemlerde bulunanlara kamuoyu vicdanını gerçek anlamda tatmin edecek müeyyideler uygulanmalıdır.

İlgili ülkelerin kamu görevlilerince yabancı kökenlilere yönelik ayrımcı uygulamalara karşı önlemler alınmalıdır.

Çifte vatandaşlığın elde edilmesinde hususundaki sınırlamalar ve ayrımcı düzenlemelere son verilmelidir.

İstihdam alanında etnik ve dini kökene yönelik ayrımcılık önlenmelidir. Ayrımcı uygulamalarda bulunanlara karşı etkin yaptırım mekanizmaları geliştirilmelidir. Medya ve bazı siyasetçilerce kullanılan ayrımcı/ırkçı söylemlere karşı önlemler alınmalıdır.

Din düşmanlığını önlemek ile toplumda dinler ve kültürler arası diyalog ortamı oluşturmak için çalışmalar yürütülmelidir.

Hamburg göçmen politikalarında en istikrarlı eyaletler arasındadır. Liman kenti olması Hamburg'u farklı ülkeler ve toplumlarla uzun bir ilişki geliştirmesine imkan tanımıştır. Diğer taraftan iş imkanları sebebiyle tarihte yoğun göç alan Avrupa şehirleri arasındadır. 11 Eylül sonrası özellikle Müslümanlara yönelik güvenlik tedbirleri arttırılmış ve Hristiyan Demokratlar halktan ciddi destek almışlardı. Fakat şu an hükümette bulunan Sosyal Demokrat Parti ezici bir çoğunlukla işbaşına gelmiş ve daha liberal bir politikalar izlemektedir.

Hamburg Eyalet Hükümeti ve Müslüman cemaatler arasında akdolan anlaşıma, her şeyden evvel yıllardır Almanya'da tartışması yapılan, İslami Cemaat Muhatap bulamama meselesini çözmektedir. Diğer hususları bir kenara bırakacak olursak, bu açıdan bile sembolik bir önemi vardır. Aynı şekilde, bu güne kadar karşılarında tek bir muhatap görmek isteyen Alman makamlarına karşı, DİTİB, ŞURA HAMBURG, İSLAM KÜTÜR MERKEZLERİ ve ALEVİLERLE birlikte 4 farklı yapıdaki organizasyonu, dini cemaat olarak kabul eden ve muhatap alan Hamburg Eyaleti, bir bakıma diğer eyaletlere de örnek olmuştur.

Hamburg devlet anlaşmasının bir başka önemli özelliği de aynı zamanda devletin Müslümanların eşit birer vatandaş olduklarını ve kurumsal mevcudiyetlerini

kabul ettiği bir anlaşmadır. Ayrıca Müslümanların burada kalıcı olarak yerleştiklerini ve toplumun bir parçası olduklarını beyan etmektedir.

Hamburg eyaleti ile imzalanan bu anlaşma diğer eyaletlerin, Müslüman cemaatlerle daha ciddi ve eşit seviyede ilişkiler kurmaları noktasında bir baskı unsuru olacaktır. Bazı eyaletler, İslam din dersinin uygulamaya konulması ile ilgili olarak sundukları, yetersiz ve anayasal açıdan tartışmalı geçici çözümleri büyük bir adımmış gibi göstermeye çalışırlarken, Hamburg Eyaleti iradesini ortaya koyup önemli bir adımın nasıl atılacağını göstermiştir. Yine bir takım eyaletler Müslüman cemaatleri, potansiyel tehlikelerle mücadele ve iç güvenlik sorunları bağlamında dikkate alıp, vehimler üzerine bir söylem geliştirirlerken, Hamburg'daki son gelişmeler karşılıklı saygı ve hürmet çerçevesi içinde davranılabileceğinin güzel bir örneğini sergilemektedir. Hamburg eyalet başbakanı(Belediye Başkanı) Olaf Scholz'un devlet anlaşmasını açıkladığı basın toplantısındaki karşılıklı saygı ve hoşgörü temeli ve aynı şekilde sözleşmeye de yansıtılan, Müslümanların toplumun bir parçası olduğu gerçeğinin ifadesidir.

KAYNAKÇA

- 50 Yıl 50 İnsan*. (2012). Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.
- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa* (2. Baskı.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Acar, M (2012) Politische Einstellung von Türkischstaemmige Migranten in Hamburg, Institut für Sozial Forschung. Hamburg
- Adıgüzel, Y. (2011). *Almanya'daki Türk Kuruluşları*. İstanbul: Şehir Yayınları.
- Aile Birleşimi Hakkı Konusundaki Direktif. (2003). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:251:0012:0018:EN:P> DF adresinden erişildi.
- Akçadağ, E. (2011). Göçün 50. Yılında Avrupalı Türkler. http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1312:goecuen-50-ylinda-avrupal-tuerkler&catid=167:ab-analizler adresinden erişildi.
- Aksoy, E. (2010). Almanya'da Yaşayan Üçüncü Kuşak Türk Öğrencilerin Kimlik Algılamaları Ve Buna Bağlı Olarak Karşılaştıkları Ayrımcılık Sorunları, 7–38.
- Alba, R. ve Nee, V. (1997). Rethinking assimilation theory for a new era of immigration, 826–874.
- Alba, R ve Stowell, J. (2004). Linguistic assimilation across the generations: An analysis of home language among second- and third-generation children from contemporary immigrant groups. <http://paa2007.princeton.edu/papers/7138> adresinden erişildi.

Almanya Federal Meclisi. 16/12979 sayılı 08.05.2009 tarihli soru önergesi cevabı.
16/12979 (2009).

Almanya Federal Meclisi. 24.09.2010 tarihli soru önergesi cevabı. 17/03090 (2010).

Almanya Federal Meclisi. 17/05732 sayılı 05.05.2011 tarihli soru önergesi cevabı.
17/05732 (2011).

Andell, K. (2012). A Country Divided: A Study of the German Education System.
<http://web.wm.edu/so/monitor/issues/14-1/2-andell.pdf> adresinden erişildi.

Argun, B. E. (2003). *Turkey in Germany: the transnational sphere of Deutschkei*.
New York: Routledge.

Backus, A. (2004). Turkish as an Immigrant Language in Europe. T. K. Bhatia ve W.
C. Ritchie (Ed.), Blackwell Handbooks in Linguistics (ss. 689–724). Cornwall,
Birleşik Krallık: Blackwell Publishing.

Bade,K (2009) Almanya’da Entegrasyon ve Katılımcılık (Integration und
Partizipation in Deutschland) Osnabrück/Berlin Üniversitesi

BAMF. (2007). *Family Reunification in Germany* (Working Paper No: 10) (s. 54).

BAMF. (2008). *Muslim Life in Germany* (Araştırma Raporu No: 6). Federal Göç ve
Mülteciler Dairesi.

BAMF. (2012). *Bericht der Beauftragten der Bundesregierung für Migration,
Flüchtlinge und Integration über die Lage der Ausländerinnen und Ausländer
in Deutschland* (No: 9).

BAMF - Bundesamt für Migration und Flüchtlinge - Sözlük - U - Uyum. (y.y.).
http://www.bamf.de/TR/Service/Left/Glossary/_function/glossar.html?nn=1443496&lv2=1443484&lv3=1504720 adresinden erişildi.

- BAMF (2012). Bundesregierung | Staatsministerin Böhmer: <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Pressemitteilungen/BPA/2012/07/2012-07-10-boehmer-hamburg.html> adresinden erişildi.
- BAMF. (2010) migrationsbericht-2010-zentrale-ergebnisse.pdf. (y.y.). http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Downloads/Infothek/Forschung/Studien/migrationsbericht-2010-zentrale-ergebnisse.pdf?__blob=publicationFile adresinden erişildi.
- Baumgartner, Gerhard & Perching, Berdhard,. (1996). *Staatsvertrag zum Bombenterror: Minderheitspolitik in Österreich seit 1945*. Viyana: Gesellschaft, Politik, Kultur, Verlag für Gesellschaftskritik.
- Baylor, D. A., Yau, K. W., Lamb, T. D. ve Matthews, G. (1978). Properties of the membrane current of rod outer segments, 300–305.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation, 5–34.
- Bissar, A.-R., Schulte, A. G., Muhjazi, G. ve Koch, M. J. (2007). Caries prevalence in 11- to 14-year old migrant children in Germany, 103–108.
- BMBF. (2012). İslam İlahiyatları Merkezi. BMBF. Education. 23 Ekim 2012 tarihinde <http://www.bmbf.de/en/15619.php> adresinden erişildi.
- Bozdağ, E. G. & Atan, M. (2009). *Avrupa Ülkelerine Göç Eden Türk İşçilerin İktisadi Etkinliğe Katkısı*. Ankara: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 11 / 1.
- Bozkurt, G. (1974). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Bucholtz, M. ve Hall, K. (2004). Language and Identity, 369–394.
- Oğuz, B. (2007). *Yüzyıllar Boyunca Alman Gerçeği ve Türkler*. İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları.

- Canatan, K. (2009). Avrupa Toplumlarında Çokkültürcülük: Sosyolojik Bir Yaklaşım, 80–97.
- Canbulat, M. (2009). Almanya’da Anadili Tartışmaları: Yeni Bir Paradigma. M. Erdoğan (Ed.), (ss. 359–367). Yurtdışındaki Türkler: 50. Yılında Göç ve Uyum, sunulmuş bildiri, Ankara: Orion.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (B. U. Bal ve İ. Akbulut, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Crul, M. ve Schneider, J. (2009). Children of Turkish immigrants in Germany and the Netherlands: The impact of differences in vocational and academic tracking systems, 1508–1527.
- Crul, M. ve Vermeulen, H. (2003). The second generation in Europe, 965–986.
- Çelik, L. (2008). *Türkische Spuren in Deutschland*. Mainz: Logophon-Verl.
- Dahm, J. (2011). *Integration, Zuwanderung und Soziale Demokratie*. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung, Abt. Politische Akad.
- Demir, G. (1997). Göç Nedenleri ve Göçenlerin beklentilerindeki gerçekleşme durumu: Bolu İli Kıbrıscık İlçesi Örneği (s. 85). Ankara: DİE Yayınları.
- DESTATIS. (2006). *Germany Population by 2050* (Nüfus Projeksiyonu No: 0010007-06900-1) (s. 69). Wiesbaden: Almanya İstatistik Kurumu. https://www.destatis.de/EN/Publications/Specialized/Population/GermanyPopulation2050.pdf?__blob=publicationFile adresinden erişildi.
- DESTATIS. (2010a). *Bildung und Kultur* (İstatistik No: 2110100107005). Fachserie 11 Reihe 1. Wiesbaden: DESTATIS.
- DESTATIS. (2010b). *Statistiken der Kinder- und Jugendhilfe* (İstatistik No: 5225402107005). Wiesbaden: DESTATIS.

- DESTATIS. (2011a). Ausländische Bevölkerung - Statistisches Bundesamt (Destatis). *Statistisches Bundesamt (Destatis)*.
<https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/AuslaendBevoelkerung.html> adresinden erişildi.
- DESTATIS. (2011b). *Nüfus ve İstihdam: Yabancı Nüfus* (No: 2010220107005). Wiesbaden: Almanya İstatistik Kurumu.
https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/AuslaendBevoelkerung2010200117004.pdf?__blob=publicationFile adresinden erişildi.
- DESTATIS. (2011c). *Nüfus ve İstihdam: Yabancı Nüfus* (No: 2010200117004). Wiesbaden: Almanya İstatistik Kurumu.
https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/AuslaendBevoelkerung2010200117004.pdf?__blob=publicationFile adresinden erişildi.
- Detsch Roland. (2009). Türkiye - Göç - Göç Politikası - Goethe-Institut.
<http://www.goethe.de/ins/tr/lp/ges/mig/pol/tr4237086.htm> adresinden erişildi.
- Die Gaste 8. Sayı / Almanya'da Entegrasyon ve Katılımcılık. (y.y.).
<http://www.diegaste.de/gaste/diegaste-sayi807.html> adresinden erişildi.
- Die Gaste 8. Sayı / Göç=Yarım Eğitim? Göç Bağlımlı Eğitim Politikasına Yönelik Eleştirel Düşünceler. (2012, 29 Nisan). <http://www.diegaste.de/gaste/diegaste-sayi803.html> adresinden erişildi.
- Die Gaste 9. Sayı / Göç=Yarım Eğitim? Göç Bağlımlı Eğitim Politikasına Yönelik Eleştirel Düşünceler II. (2012, 29 Nisan).
<http://www.diegaste.de/gaste/diegaste-sayi907.html> adresinden erişildi.

- Esser, H. (1986). Social context and inter-ethnic relations: the case of migrant workers in West German urban areas, 30–51.
- EurActiv. (2012). Almanya’da yaşayan Türkler arasında Türkiye’ye dönmek isteyenler artıyor. *EurActiv*. Online Gazete. <http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/almanyada-yasayan-turkler-arasinda-turkiyeye-donmek-isteyenler-artiyor-025927> adresinden erişildi.
- EURYDICE. (2009). *The Education System in the Federal Republic of Germany 2008*. Bonn.
- Faist Thomas. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Fishman, Joshua A. (1972). *The Sociology of Language*. Newbury: Rowley.
- Friedrichs, J. (1998). Ethnic Segregation in Cologne, Germany, 1984–94, 1745–1763.
- Gencer, M. (2003). *Jöntürk modernizmi ve «Alman Ruh»*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gelekçi, C. (2011). Avrupa’da Yaşayan Türklere Yönelik Çifte Vatandaşlık Uygulamaları: Belçika Örneği, 123–146.
- Gelekçi, C. ve Köse, A. (2009). *Misafir İşçilikten Etnik Azınlığa Belçika’daki Türkler*. Phoenix Yayınevi. Ankara: Phoenix.
- Goldman, R. M. (1964). The Politics of Political Integration, 26–34.
- Gordon, M. M. (1964). *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origins*. Oxford University Press. <http://books.google.com.tr/books?id=YzYkMQv3WfMC> adresinden erişildi.
- Göçün 50. Yılında Avrupa Türkleri*. (2012). İstanbul: Avrupa Türk İslam Birliği.

- Güleç, S. ve Sancak, H. Ö. (2009). Göç, Kimlik ve Aidiyet: Almanya'da Yaşayan Türkiye Kökenli Gençler Açısından Bir Analiz. Birinci Uluslararası Davraz Kongresi, sunulmuş bildiri, Isparta: Isparta Üniversitesi.
- Güzel, A. (2010). *İki Dilli Türk Çocuklarına Türkçe Öğretimi : Almanya Örneği*. Ankara: Öncü Kitap.
- Habil Sonja Haug ve Anja Stichs. (2009). *Muslimisches Leben in Deutschland*. Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge.
- Hamburg Schleswig Holstein İstatistik Dairesi. (2012). Statistikamt Nord: Dokumentenansicht. 26 Kasım 2012 tarihinde <http://www.statistik-nord.de/publikationen/publikationen/presseinformationen/dokumentenansicht/bevoelkerung-mit-migrationshintergrund-in-den-hamburger-stadtteilen-ende-januar-2012/> adresinden erişildi.
- Heckman Friedrich. (1997). *Göçmenlerin Almanya'da Ulusal Kimliği ve Entegrasyonu*. Hamburg: Körber Stiftung.
- Hekimler Oktay. (2009). *Günümüzde Almanya'daki Türk Varlığının Sosyal Yansımaları*. Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Homolka, W. (2010). *Muslime zwischen Tradition und Moderne: die Gülen-Bewegung als Brücke zwischen den Kulturen*. Herder.
- Hottmann, L. (2008). *Turkish Language Provision in Berlin*. Faculty of Humanities, Manchester University.
- Hunn, K. (2005). «*Nächstes Jahr kehren wir zurück--*»: *die Geschichte der türkischen «Gastarbeiter» in der Bundesrepublik*. Göttingen: Wallstein.
- Integration und Dialog Der Religionen in Deutschland und der Türkei- Beispiele und Probleme*. (2009). Ankara: Konrad Adenauer Stiftung.
- Islam Und Europa*. (2011). Ankara: Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçiliği.

- Kaya, A. ve Kentel, F. (2005). *Euro-Turks: A Bridge or a Breache between Turkey and Eurpean Union?* Brüksel: Centre for European Policy Studies.
- Keskin, H. (2011). *Göçün 50.Yılında Türklerin Gölgesinde Almanya : Geleceğe Yönelik Uyum Politikası için Görüşler*. (Y. Pazarkaya, Çev.). İstanbul: Dogan Kitap.
- Koçtürk, M. (2008). Almanya'ya Göçün Tarihi. *Die Gaste*.
<http://www.diegaste.de/gaste/diegaste-sayi210.html> adresinden erişildi.
- Konrad-Adenauer-Stiftung. Außenstelle <Çankaya>. (2008). *Migration und Integration : das Verhältnis von Minderheit und Mehrheit in Deutschland und der Türkei*. Cankaya-Ankara: [s.n.].
- Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık : Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Mahmut Aşkar. (2010). *Müslümanı Avrupalılaştırmak*. İstanbul: Toprak Kitap.
- Markus Wieneke. (y.y.). Die Rolle Westfalens zur Zeit der Hanse. *LWL*. Westfalen Regional.
http://www.lwl.org/LWL/Kultur/Westfalen_Regional/Wirtschaft/Handel_DL/Hanse adresinden erişildi.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mecheril, P (2010): *Migrationspädagogik* (Beltz-Verlag
- Miera, F. (2007). *German Education Policy and the Challenge of Migration*.
- Mortan, K. ve Sarfati, M. (2011). *Vatan olan gurbet : Almanya'ya işçi göçünün 50. yili*. Beyoglu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nohl, A.-M. (2009). *Kültürlerarası Pedagoji*. (R. N. Somel, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- OECD. (2006). *Where immigrant students succeed: A comparative review of performance and engagement in PISA 2003*. OECD Publishing.
- OECD. (2012). *Education at a Glance 2012: OECD Indicators*. OECD Publishing.
<http://dx.doi.org/10.1787/eag-2012-en> adresinden erişildi.
- Okyayuz, M. (1999). *Federal Almanya'nın Yabancılar Politikası*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Özdemir, C., Schuster, W. ve Erengezin, S. (2011). *Almanya'nın ortasında : Alman Türk Başarı Öyküleri*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Öztürk, M. (2011). *Avrupa Birliği Göç Politikaları: Almanya'daki Türk İşçileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisanstezi). İstanbul Üniversitesi, Yayımlanmamış.
- Perşembe, E. (2005). *Almanya'da Türk Kimliği : Din ve Entegrasyon*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Razum, O., Sahin-Hodoglugil, N. N. ve Polit, K. (2005). Health, Wealth or Family Ties? Why Turkish Work Migrants Return from Germany, 719–739.
- Schiffauer, W. (2010). *Nach dem Islamismus*. Berlin: Suhrkamp.
- Şen, F. (2011). *50. Yılında Göç*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Somuncu Başak. (2006). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Uluslararası Göç Politikası (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir*.
- Söhn, J. ve Özcan, V. (2006). The Educational Attainment of Turkish Migrants in Germany, 101–124.
- Sözen, E. (2000). Avrupa'da İkinci Ve Üçüncü Kuşak Türk Gençliği (Kimlik Ve Uyum Sorunları) Adlı Çalışmaya Dair Birkaç Yorum. Türkiye ve Avrupa'da

- Gençlik, sunulmuş bildiri, Ankara: Konrad Adenauer Vakfı.
<http://www.konrad.org.tr/index.php?id=486> adresinden erişildi.
- Stehle, M. (2006). Narrating the ghetto, narrating Europe: from Berlin, Kreuzberg to the banlieues of Paris, 48–70.
- Şahin, B. (2008). Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklararası Karşılaştırması: Kimlik Ve Ait Hissetme, 227–252.
- Şahin, B. (2010). *Almanya'daki Türkler*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Şen, F. (2010). Almanya'daki Türkler – Entegrasyon veya Gettolaşma. *Konrad Adenauer Vakfı*. <http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/13faruk.pdf> adresinden erişildi.
- TDK. (2012). Türk Dil Kurumu. <http://tdkterim.gov.tr/bts/> adresinden erişildi.
- Tezcan, M. (2000). *Dış Göç ve Eğitim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Ulusal Entegrasyon Planı. (2007). *Almanya Entegrasyon Planı*.
- Vassaf, G. (2002). *Daha Sesimizi Duyurmadık-Avrupa'da Türk İşçi Çocukları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Weiß, H.-J. ve Trebbe, J. (2001). Mediennutzung und Integration der türkischen Bevölkerung in Deutschland. Göfak Medienforschung GmbH.
- Wissenschaftsrat. (2010). Empfehlungen zur Weiterentwicklung von Theologien und religionbe-zogenen Wissenschaften an deutschen Hochschulen. *Wissenschaftsrat*. <http://www.wissenschaftsrat.de/download/archiv/9678-10.pdf> adresinden erişildi.
- Yağmur, K. (2010). Batı Avrupa'da Uygulanan Dil Politikaları Kapsamında Türkçe Öğretiminin Değerlendirilmesi, 221–242.

- Yağmur, K. ve Van de Vijver, F. J. R. (2011). Acculturation and Language Orientations of Turkish Immigrants in Australia, France, Germany, and the Netherlands, 1110–1130.
- Yalçın, C. (2002). Çokkültürcülük Bağlamında Türkiye’den Batı Avrupa Ülkelerine Göç, 45–60.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yıldız, B. (2012). *Türkler Almanya’da : Almanya’da yaşanmış dört yılın romanı*. İstanbul: Everest.
- Yıldız, C. (2012). *Yurt Dışında Yaşayan Türk Çocuklarına Türkçe Öğretimi (Almanya Örneği)*. Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.
- Yurdakul, G. ve Bodemann, Y. M. (2010). *Staatsbürgerschaft, Migration und Minderheiten : Inklusion und Ausgrenzungsstrategien im Vergleich*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları. (1973). *Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları*. Ankara: T.C Dışişleri Bakanlığı.